

LANDBOUW GEEN ROOFBOUW

VOOR EEN AARDE DIE NOG GENERATIES LANG VOEDT

LANDBOUW GEEN ROOFBOUW

Inleiding en colofon	1
1. Nederland kan vooroplopen in eerlijke landbouw	3
2. Onze huidige landbouw kost veel meer dan we denken	6
3. De toekomst van voedsel groeit lokaal	9
4. Voedsel biedt kansen voor verbinding en ontmoeting	13
5. Bestrijdingsmiddelen maken meer kapot dan je lief is	16
6. Boeren, bomen en biodiversiteit: de terugkeer van levend land	19
7. Een beter klimaat begint bij biodiversiteit	22
8. Vertraging en intimidatie houden Nederland op slot	25
9. De Nederlandse cultuur voeden, niet zakken vullen	29
10. De toekomst ligt in een levende bodem	33
11. Hebben we wel de juiste mensen aan tafel?	37
12. De lobby achter het landbouwbeleid	41

INLEIDING EN COLOFON

Landbouw, geen rooibouw is ontstaan op initiatief van bezorgde burgers, en wordt gefaciliteerd vanuit Extinction Rebellion Landbouw. Twaalf weken lang geven we het woord aan wetenschappers en boeren die op zoek zijn naar een alternatief.

AANLEIDING

Het huidige landbouwsysteem:

1. stoot te veel broeikas- en andere schadelijke gas-
sen uit (denk aan CO₂, methaan, ammoniak, andere
vormen van stikstof),
2. vervuult het water,
3. doodt steeds meer natuur en verstoort ecosyste-
men,
4. is een bedreiging voor de gezondheid van boeren
en omwonenden,
5. buit arbeidsmigranten uit in bijvoorbeeld kassen
en slachterijen,
6. vertrapt dierenrechten,
7. en vergroot bovendien wereldwijd de ongelijkheid
en onrechtvaardigheid.

Als we niet durven veranderen, verliezen we allemaal: boe-
ren zelf, maar ook toekomstige boeren lopen vast in re-

gels; omwonenden lopen gezondheidsschade op; dieren
en natuur worden niet goed behandeld; en burgers zijn
niet verzekerd van gezond en veilig eten op hun bord.
Wetten en regels worden niet gebruikt waarvoor ze be-
doeld zijn: het kwetsbare en de kwetsbaren in onze sa-
menleving beschermen zodat welzijn voor iedereen de
standaard wordt.

DOEL

Wetenschappers verklaarden tegenover ons: 'Hoeveel on-
derzoeken moeten we nog doen?! Het is al lánɡ duidelijk
wat er moet gebeuren.' En media-experts en politiek waar-
nemers legden uit: 'Het zijn niet de feiten die tellen; het
gaat om het verhaal waarin je het verpakt.'

Daarom kiezen we in dit project voor het positieve verhaal.
Niet wat we níet meer willen, maar een toekomst schep-
pen waar we graag naartoe willen bewegen. Waarin we
weer een band voelen met wat we eten en hoe dat op ons
bord is beland. En waarin boeren eerlijk betaald worden
en met de natuur mee kunnen produceren.

Het zijn geen nieuwe ideeën, maar innovatieve praktijken
die al decennia op hun werking zijn getest. En ze worden
te weinig verteld. Met dit project richten we ons op ieder-
een die in een land wil wonen met een rechtvaardig land-
bouwsysteem, waar de natuur gezond is en de lucht

schoon. Ons doel is om politici, beleidsmakers en CEO's te bereiken. Zodat zij inspiratie en kennis kunnen verwerven om onderbouwd te kiezen voor maatschappelijk verantwoord landbouwbeleid. Landbouwbeleid dat positief uitpakt voor zowel de maatschappij, economie, gezondheid en natuur. Lezers kunnen ons helpen door deze verhalen te verspreiden.

AANPAK

Juist in deze tijden van post-truth, lobby en *alternative facts* vinden we het belangrijk om een zo goed mogelijk onderbouwd verhaal te laten horen. Alle geïnterviewden spreken daarom onafhankelijk. We selecteerden mensen die een nieuw toekomstbeeld kunnen scheppen, dat gebaseerd is op wetenschap en praktijkervaringen. Maar ook keken we naar samenhang tussen thema's, zoals gezondheid, economie, sociale cohesie of natuurbeheer, zodat de oplossing voor het ene probleem niet het andere schaadt.

ALLE BETROKKENEN OP EEN RIJ

Chantal, Dirk van Apeldoorn, Guus Geurts, Hanna, Ignas Heitkonig, Jade Koop, Jan de Vries, Jan Douwe van der Ploeg, Jan Hassink, Jeroen Candel, Jessica Duncan, Jolien, Jolke de Moel, Joost van Strien, Klarien Klingen, Mees Visser, Meino Smit, Melle, Meta Oostendorp, Michel Pauluis, Michiel Korthals, Nina Holland, Pablo TITTONELL, Pirate, René van der Aarde, Roos, Sjoerd Miedema, Violette Geissen

Story's: Chantal van der Leest

Artwork: Roos

Fotografen: Maximillian Mann, Percy Cecilia Junior

© Landbouw, geen rooibouw, 2025

NEDERLAND KAN VOOROPLOPEN IN EERLIJKE LANDBOUW

Inzetten op een duurzaam voedselsysteem is ook economisch de beste keuze

Overheden zeggen wel dat ze het voedselsysteem willen verduurzamen, maar het huidige beleid ondersteunt voornamelijk de status quo. Volgens Jeroen Candel, universitair hoofddocent Voedsel- en Landbouwbeleid aan Wageningen University & Research (WUR) is er een gapend gat tussen wat er wetenschappelijk bekend is en het politieke debat. Biologisch boer Joost van Strien maakt handig gebruik van bestaande subsidies om zijn bedrijf klaar te maken voor een klimaatonzekere toekomst.

Er liggen stapels rapporten die laten zien hoe een beter landbouw- en voedselbeleid eruit zou moeten zien, maar toch zet de Nederlandse overheid de transitie maar niet in. “De overheid ziet de problemen, maar vindt niet dat zij het voortouw hoeven te nemen”, merkt Jeroen Candel op. Het beleid is nu vooral gericht op de status quo. “Neem bijvoorbeeld de Europese landbouwsubsi-

dies. Deze komen voor 82 procent direct of indirect terecht bij dierlijke productie, terwijl we naar meer plantaardig toe moeten.”

Ook zegt de Nederlandse overheid dat ze biologisch wil opschalen, maar komen biologische boeren niet in aanmerking voor de meeste bestaande subsidies. “Ze moeten concurreren met een bestaand systeem dat, én wordt gesubsidieerd, én alle negatieve maatschappelijke kosten mag afwentelen op de belastingbetaler.”

BIOLOGISCH ALS ENIGE TOEKOMSTBESTENDIGE OPTIE

Biologische boer Joost van Strien laat zich echter niet tegenhouden. Toen hij in 1997 overstapte van gangbaar naar biologisch deed hij dit omdat hij biologisch zag als de enige toekomstbestendige vorm van boeren. Het voelde voor hem niet als een lastige stap.

“Omdat ik in dertig jaar tijd meerdere stapjes heb genomen, was het qua financieel risico altijd te overzien.”

Zo stapte hij vorig jaar over van monocultuur naar strokenteelt. Niet zo spannend, vindt Van Strien. De volgende stap - het combineren van akkerbouwstroken met perma-

stroken met bomen - is wel een pittige, omdat die lastig rendabel te krijgen is.

“ ***Bijna alle landen in Europa doen meer op het gebied van voedselbeleid dan Nederland*** ”

“De eerste vijf, zes jaar leveren die fruit- en notenbomen geen productie. We krijgen nu een subsidie om kruiden te zaaien en daartussenin gaan we de bomen planten. Hiermee kunnen we het financiële gat enigszins opvangen.”

ECONOMISCHE KANSEN

Candel vindt dat de overheid publieke gelden op een positievere manier kan inzetten om boeren die willen verduurzamen daarbij te helpen. Bijvoorbeeld door ze een overbruggingskrediet te bieden als ze hun bedrijf radicaal willen transformeren. “We willen daarnaast dat boeren allerlei publieke diensten verlenen, zoals landschapsbeheer of weidevogelbeheer. Maar dat wordt niet op een goede manier ondersteund.”

Op dit moment heeft Nederland het grootste stikstofoverschot in Europa, gebruiken we na Cyprus de meeste pesticiden per hectare, en bungelen we onderaan wat betreft biologische landbouw. Dit maakt niet alleen dat we een beetje ‘de vieze man van Europa’ zijn, we lopen hiermee ook economische kansen mis, meent Candel. “Denemarken heeft een vergelijkbaar landbouwsysteem, maar is al decennia bezig met een meer toekomstgericht landbouwbeleid.” Van Strien herkent dit beeld. “Spaanse boeren zijn

zich bijvoorbeeld al twintig jaar aan het voorbereiden op klimaatverandering. Olijfboeren planten ook andere soorten bomen in hun gaard, zodat de bodem niet uitdroogt.”

BETERE PRIJZEN

Willen we niet achterblijven, dan heeft de Nederlandse overheid volgens Candel meerdere knoppen om aan te draaien. “Denk aan beprijzing. Je zou ervoor kunnen zorgen dat duurzamere producten goedkoper worden.

“ ***Subsidies komen terecht bij dierlijke productie, terwijl we naar plantaardig toe moeten.*** ”

Door een vleestaks te heffen, een klimaatheffing in te voeren, of landbouwsubsidies te geven op plantaardige of biologische producten.”

Van Strien wil in de toekomst meer in de korte keten gaan werken, om zijn bedrijf rendabel te houden. “Als groot-schalig akkerbouwer zijn we gewend om in de lange keten bulk te draaien. Maar elke tussenpartij pakt weer een marge en voor de boer blijft er weinig over. Daar willen we uit.” Dat betekent dat hij niet meer een soort groente of fruit kan aanbieden, want de klant wil een breed assortiment. “We gaan onze 72 hectare op een kleinschalige manier inrichten, met kleinere veldjes.” Hij verwacht hiermee een betere prijs te kunnen vragen.

ROL VAN DE POLITIEK

Je kan je afvragen welke rol politici zouden moeten spelen, besluit Candel. “Er is een lange traditie waarin het ministerie van Landbouw vooral bezig is met het korte-termijn boereninkomen en het boerenperspectief, in plaats van met milieu- en gezondheidsvraagstukken.” Je kan je afvragen of dat terecht is. “Moeten politici alleen vertolkers van de wensen van burgers zijn, of spelen ze ook een rol in de agendering van maatschappelijke problemen en bij het creëren van draagvlak voor benodigde acties?”

Voor Van Strien is het duidelijk dat de overheid moet bijspringen en fondsen moet oprichten om het niet-productieve deel van de biologische landbouw te belonen. Alle ketenpartijen hebben hierin een rol te spelen, denkt hij. “Als je het alleen aan consumenten en de boeren overlaat, dan wordt voedsel voor de boer niet-rendabel en voor de consument onbetaalbaar.”

Jeroen Candel doet onderzoek naar hoe overheden de transitie kunnen maken naar een duurzamer, eerlijker en gezonder voedselsysteem. Hij interacteert regelmatig met beleidsmakers om te adviseren over een effectiever voedselbeleid.

Hij studeerde bestuurskunde aan de Universiteit Utrecht, promoveerde aan de WUR en publiceerde het bekroonde proefschrift *Putting food on the table: the European Union governance of the wicked problem of food security*.

Joost van Strien is oprichter van biologische akkerbouwbedrijf Zonnegoed en de No shit movement. Hij verkoopt vegan groenten, waar bij de teelt geen gebruik is gemaakt van dierlijke mest. Hij studeerde Plant pathologie aan de Wageningen University en Nederlandse landbouw bij het Van Hall Instituut in Groningen.

ONZE HUIDIGE LANDBOUW KOST VEEL MEER DAN WE DENKEN

Wie efficiënt boert in de 21e eeuw, boert met de natuur mee

Nederland pronkt met de meest efficiënte landbouw ter wereld, maar wie goed rekt ontdekt dat de hoge kosten nauwelijks opwegen tegen de opbrengsten. Landbouwwetenschapper en boer Meino Smit en boerin Jolke de Moel laten zien hoe het anders kan. Boeren met de natuur mee geeft veel gezonde banen en put de aarde niet uit.

“Dat gangbare boeren op relatief weinig grond heel veel produceren is een van de grootste misvattingen”, valt onderzoeker en bioboer Meino Smit met de deur in huis. In ‘De duurzaamheid van de Nederlandse landbouw, 1950-2015-2040’ beschrijft hij de Nederlandse landbouw als een miljardenindustrie die drijft op fossiele brandstoffen, subsidies en een netwerk van dure toeleveranciers.

Smit berekende dat in werkelijkheid voor iedere hectare landbouwgrond elders in de

toeleverende keten nog eens twee hectare nodig is. “Voor veevoer, energieproductie en de infrastructuur om alles draaiende te houden.” Ook voor iedere werknemer op het land zijn er twee nodig in de toeleverende keten. “Denk aan machines, kunstmest, chemie en veevoer. Dus per saldo is gangbare landbouw arbeidsintensiever dan we denken.” We zijn door de jaren heen dan ook niet zoveel opgeschoten. Smit berekende dat we in Nederland sinds 1950 slechts 17 procent meer opbrengst per hectare hebben, maar dat ons dat wel zes keer zoveel energie kost.

ALLES DOORBEREKENEN

Jolke de Moel herkent dit. “Wanneer wij 4 ton graan per hectare van het land halen, dan is dat een prima resultaat. Maar in de intensieve landbouw halen ze er wel 6 ton vanaf”, vertelt boerin Jolke de Moel. Samen met haar man Mathias von Mirbach bestiert ze in het Duitse dorpje Kattendorf een Community Supported Agriculture (CSA); een biologische boerderij met 450 hectare grond. Hun opbrengst verkopen ze rechtstreeks aan 1.100 klanten in de omgeving.

“Je moet niet alleen kijken naar wat je oogst, maar ook naar wat je erin stopt: kunstmest, pesticiden, water, fossie-

le brandstoffen. Wij gebruiken op onze agro-ecologische boerderij veel minder middelen van buitenaf, terwijl we de bodem zo min mogelijk verstoren en de biodiversiteit in stand houden.

“We hebben in Nederland sinds 1950 slechts 17 procent meer opbrengst per hectare, terwijl dat ons dat wel zes keer zoveel energie kost.

Waarom we natuur en landbouw zo van elkaar scheiden is Smit sowieso een raadsel. Hij pleit voor een landbouw waarin boeren samenwerken met de natuur in plaats van haar te bestrijden. “Waarom hebben we aparte natuurgebieden met hekken eromheen, terwijl je natuur en landbouw prima kunt combineren? Biodiversiteit is de goedkoopste vorm van plaagbestrijding. Het probleem is dat het huidige systeem alleen oplossingen zoekt in technologie en nog meer middelen, terwijl de natuur dat veel efficiënter regelt.”

WURGGREEP

Wanneer agro-ecologische landbouw goedkoper en efficiënter is, hoe kan het dan dat de markt dit nog niet heeft omarmd? Volgens Smit zitten boeren in een wurggreep. “Banken, supermarkten en de agrarische industrie verdienen geld aan de boer. Die ziet zich gedwongen om precies te doen wat de markt en overheid van hem vraagt, en krijgt vervolgens net genoeg om te overleven. Willen ze verduurzamen, dan worden ze tegengewerkt door regel-

geving en lobbyisten.” De Moel herkent dit. “Onze kosten zijn veel hoger, want we krijgen minder subsidies. We besteden ons werk niet uit aan lagelonenlanden, maar betalen de Duitse lonen. Dieren krijgen meer ruimte en beter voer dat we zelf telen en stierkalfjes blijven bij ons tot ze na twee jaar geslacht worden.” De kosten om verantwoord voedsel te maken worden nu verhaald op de boer zelf, die het vervolgens weer moet verhalen op zijn klanten.

De oplossing is volgens Smit vrij eenvoudig. Hij pleit voor een landbouwsysteem waarin maatschappelijke kosten worden doorberekend aan de producenten en vervuiling niet langer wordt afgewenteld op de belastingbetaler. “Zolang het goedkoper is om milieuvervuiling af te schuiven, zal de markt zich niet aanpassen.” Op dit moment wordt de werkelijke kostprijs van onze landbouw doorgeschoven naar andere sectoren en de maatschappij.

“De bodem zo min mogelijk verstoren en de biodiversiteit in stand houden. Uiteindelijk is dat échte efficiëntie.

“Burgers betalen via belastingen, hun gezondheid, vervuild water en milieuschade de werkelijke rekening van ons goedkope eten.”

VEEL MEER BOEREN NODIG

Volgens Smit is het dan ook tijd om het idee van schaalvergroting los te laten en terug te keren naar een landbouw met meer boeren, niet minder. “We hebben geen over-

schot aan boeren, maar een tekort.” Mensen die fulltime of parttime op de boerderij willen werken, zijn best te vinden, vermoedt Smit. “Denk maar aan alle mensen die vinden dat ze een ‘bullshit-job’ hebben. We hebben 470.000 extra mensen nodig in de landbouw, dat zijn er 150.000 nu. Wat als mensen die nu in zinloze kantoorbanen zitten, deels op het land gaan werken?”

Op de boerderij van Jolke en Mathias met een eigen kaasmakerij en winkels werken nu negentig mensen, maar personeel is nu nog een probleem. “Voor boeren is het heel normaal om vijf tot zes dagen per week zo’n tien uur te werken. Het is lastig om jonge, nieuwe boeren te vinden die de boerderij over willen nemen.” Daarnaast vindt ze dat er op dit moment te veel wordt gestunt met de prijs van groente en vlees, en daardoor worden boeren, de bodem en de natuur uitgeknepen. “We zullen echt anders moeten gaan kijken naar de waarde van ons voedsel.”

POLITIEK MOET NÚ IN ACTIE KOMEN

Zowel Meino als Jolke zien een belangrijke rol voor de politiek in de transitie naar duurzame landbouw. “De overheid moet publieke langetermijnbelangen beschermen in plaats van kortdurende winstbejag faciliteren,” stelt Meino. “Er zijn genoeg politici die willen helpen, maar ze weten niet dat het anders kan. Ze vragen om voorbeelden.”

Volgens Smit is de keuze simpel: of we veranderen, of we worden door de natuur gedwongen te veranderen. De

Moel ziet dat verandering tijd kost. “We planten veel verschillende zaadjes op verschillende momenten. Dat geldt voor de landbouw, maar ook voor bewustwording. We hebben duizenden kleine druppels nodig om een gloeiende plaat te blussen.”

Meino Smit is onderzoeker en bioboer.

Hij studeerde cultuurtechniek (landinrichting en waterbeheer) in Wageningen en promoveerde aan Wageningen University op de werkelijke duurzaamheid van de Nederlandse landbouw en schreef het boek

Naar een duurzame landbouw in 2040. Op zijn biologische boerderij past hij de principes toe die hij in zijn onderzoek ontwikkelde: een landbouw zonder gif en kunstmest, waarin biodiversiteit de basis vormt voor een veerkrachtig ecosysteem.

Jolke de Moel is een Nederlandse boerin en agro-ecologisch ondernemer. Ze studeerde Bos- en Natuurbeheer in Wageningen en werkte in de biologische

tuinbouw in Engeland. In Nederland richtte ze een CSA op in Amersfoort en was mede-oprichter van het CSA-netwerk in Nederland. Met haar Duitse man Mathias von Mirbach runt ze Kattendorfer Hof, een biologische boerderij nabij Hamburg, waar ze zich inzet voor duurzame en eerlijke landbouw.

DE TOEKOMST VAN VOEDSEL GROEIT LOKAAL

Hoe eerlijke prijzen en regionale productie de landbouw rechtvaardig en toekomstbestendig maken

Ongewild brengen we met onze voedselconsumptie schade toe aan anderen, in eigen land en ver daarbuiten. Met onze landbouw en voedselhandel pakken we voedsel en land af van armere regio's, om er als Europese bedrijven rijker van te worden. Dit kan anders, volgens campagnevoerder en publicist Guus Geurts en agro-ecologisch tuinder Klarien Klingen. Zij strijden ieder op hun eigen manier voor een rechtvaardiger voedselsysteem.

Mondiaal stappen zetten om lokale voedselvoorziening te realiseren. Volgens campagnevoerder Guus Geurts en agro-ecologisch tuinder Klarien Klingen is dit de manier om wereldwijd voedselsoevereiniteit te krijgen. Voedselsoevereiniteit is een term die in 1996 werd gelanceerd door de internationale boerenbeweging La Via Campesina. Het houdt in dat wanneer boeren weer voedsel produceren voor hun ei-

gen regio, dit zorgt voor een gezondere, meer cultureel passende en duurzamer voedselvoorziening.

Als boeren door EU-marktregulering weer eerlijke en stabiele prijzen zouden krijgen voor milieuvriendelijkere producten, kan het landbouwbudget veel effectiever worden besteed, meent Geurts. "Dat kan geïnvesteerd worden in bijvoorbeeld voedselbossen, boeren in agro-ecologische transitie of natuurbeheer." Aansluitend kan er subsidie gegeven worden aan het verbouwen van plantaardige eiwitten en vezelgewassen: "Alles wat we nodig hebben voor gezond voedsel, duurzame huizenbouw en textiel, zouden we in de EU moeten verbouwen", vervolgt hij.

ARMEN ARMER, RIJKE RIJKE

Op dit moment gaat het echter heel anders. Er zijn genoeg voorbeelden van hoe onze wereldmarkt armen armer maakt en rijken rijker. Klingen vertelt: "Voor de kweek van elke kilo Noorse zalm hier, wordt tien kilo vis gebruikt. Westerse bedrijven vissen hiervoor de zee bij de Afrikaanse oostkust massaal leeg, waardoor de lokale bevolking geen toegang meer heeft tot hun vis."

Ook Geurts kent door zijn internationale contacten de effecten van de Westerse landbouw goed. "De handelsver-

dragen van de World Trade Organization, die zijn gericht op vrije handel, hebben onrechtvaardige en ecologisch rampzalige effecten.” Als voorbeeld noemt hij dat er in Nederland geen importheffingen meer gelden voor soja. “Die goedkope importsoja als veevoer zorgde ervoor dat de veeteelt hier enorm toenam. Tot 60 procent van de landbouwproductie. Onze akkerbouwers kunnen hier niet tegenop concurreren, en kleine boeren en inheemse volkeren in Latijns-Amerika raken hun land kwijt aan de sojateelt voor export.”

WE VOEDEN DE VEESTAPEL, NIET DE WERELD

Ondertussen heerst het idee dat het zogenaamde ‘ontwikkelde’ Westen het mondiale Zuiden zou helpen met hun landbouwproducten. ‘Feeding the world’, zo luidde in 2011 de slogan van de afdeling Livestock Research van Wageningen University. Zeer misleidend, vindt Klingen.

“**Elke kilo die we niet meer importeren, draagt bij aan minder landroof**

“Ze bedoelen: ‘we willen aan de economische vraag voldoen’. Maar zeg dat dan ook gewoon, in plaats van mensen bewust in verwarring te brengen”, schampert ze. “Wanneer Europese bedrijven naar landen in het mondiale Zuiden exporteren, vernietigen ze lokale markten en worden boeren van hun inkomsten beroofd.” Monocultuur is geen oplossing voor voedselsoevereiniteit. “Besef ook dat ongeveer 60 procent van het voedsel dat wereld-

wijd gegeten wordt, door kleinschalige boerderijen lokaal geproduceerd wordt en niet door industriële landbouw.”

Om de wereld te voeden, moeten we stoppen met het inpikken van voedsel, land en grondstoffen, vindt Klingen. Het beeld van enorme graanvelden met gigantische combines is vertekend. Ze legt uit: “Een groot deel van dat graan is bedoeld voor veevoer. Om een kilo rundvlees te produceren heb je vijftientig kilo graan nodig, daarbij komt dat Europees vlees niet terecht bij mensen die gebrek aan voeding hebben. De Nederlandse agro-industrie is juist groot in bloemen-export en het grootste deel van het voedsel dat in Nederland wordt geproduceerd, gaat vooral naar rijke landen als Duitsland en Frankrijk.”

Geurts voegt daaraan toe: “Elke kilo veevoer en biobrandstoffen die we niet meer importeren, draagt bij aan minder landroof.” En dat is toch een voorwaarde voor een rechtvaardiger landbouwsysteem.

INNOVATIE BIEDT GEEN OPLOSSING

Op dit moment is voedsel vooral een handelsproduct, waarbij (inheemse) boeren worden uitgeknepen en grote coöperaties en grootgrondbezitters profiteren. Geurts had enigszins vertrouwen in de Europese Farm to Fork-strategie, die bedoeld was om een eerlijk, gezond en milieuvriendelijk voedselsysteem te ontwikkelen. Maar onder druk van rechtse partijen en de Agribusiness heeft de Europese Commissie de milieu-eisen afgezwakt.

Daarnaast wordt veel te veel ingezet op innovatie, in plaats van radicale beleidsverandering en degrowth. Volgens Geurts zijn kweekvlees, koevrije melk en precisiefermentatie, maar ook elektrische auto's, geen vooruitgang. Dit vraagt allemaal meer energie, meer machines en dus meer mijnbouw, uitsluitend bestemd voor de happy few.

“**Met bio alleen heb je nog geen rechtvaardiger systeem**

Dat zal de wereld zeker niet rechtvaardiger maken, argumenteert hij: “Door mijnbouw worden boeren van hun land verdreven, lokale gemeenschappen worden afgesneden van hun waterbronnen en natuurgebieden gaan verloren.”

MONDIALE STAPPEN VOOR LOKALE RECHTVAARDIGHEID

Voor lokale rechtvaardigheid zijn mondiale stappen nodig. Bijvoorbeeld door in VN-verband nieuwe handelsregels op te stellen, op basis van die voedselsoevereiniteit. Alleen op die manier zorg je dat landen en regio's hun eigen voedsel- en landbouwbeleid kunnen voeren. Marktbescherming moet op Europees niveau geregeld worden. Maar pas als het Mondiale Zuiden ook haar landbouw mag beschermen, krijgt het rechtvaardiging. Daarnaast vraagt rechtvaardigheid om eerlijke beprijzing aan consumenten, aldus Geurts: “Houd landbouw en natuur niet gescheiden, betaal boeren eerlijke prijzen en een betere vergoeding

voor groene diensten. Dan kan de boer ook de noodzakelijke hogere milieuregulering aan.”

Klingen voert lokaal een eigen systeem uit dat recht doet aan de boer en tegelijk ook zorgt dat mensen met een lager inkomen óók gezond ecologisch voedsel kunnen betalen. “Dat doen we door overvloed en schaarste te delen.” Ze lost zelf graag het probleem op dat het risico op een tegevallende oogst gewoonlijk altijd bij de boer ligt. “Bij ons geen kiloprijs of twee voor de prijs van een”, lacht ze.

“We gaan uit van een vast bedrag per jaar voor onze leden, waarvan levensonderhoud en kosten betaald kunnen worden. Dat bedrag brengen we in beeld, en afnemers kiezen vervolgens zelf wat ze betalen: wat kun je missen en wat gun jij de boer?” Mensen zijn bereid om een eerlijke vergoeding te betalen.

BEGINNEN MET EERLIJKE PRIJZEN

Voor Geurts ligt de oplossing in eerlijke prijzen, in plaats van het opheffen of bijstellen van de milieuregels. “Onze Europese overheid kan hiervoor zorgen door de invoering van minimumprijzen, productiebeheersing en marktbescherming. Dan kunnen de milieuregels aangescherpt en kunnen eco-taxen worden opgelegd.” Het prijsverschil tussen bio en gangbaar wordt zo kleiner, waardoor de biologische vraag zal stijgen. Klingen vult aan: “Het huidige systeem maakt gifvrij voedsel duurder, omdat bij de prijs van reguliere producten de schade niet meegeteld wordt.”

“Maar met bio alleen heb je nog geen rechtvaardiger systeem”, stelt ze, en ze wijst op de extra voordelen die haar manier van boeren heeft. “De relatie tussen ons boeren en de mensen die bij ons oogsten is bij ons zoveel rijker. Niet alleen kennen wij onze mensen, we weten welke van de negentig groenten zij het lekkerst vinden en krijgen ook rechtstreeks veel waardering. Dat gunnen we iedere boer.”

Guus Geurts is geboren op een boerderij, en wilde ooit melkveehouder worden. Na zijn studie werd hij beleidsgericht milieukundige, en maakte hij vele reizen over de hele wereld. Als campagnevoerder, schrijver en spreker op het gebied van rechtvaardig landbouw- en handelsbeleid is hij actief in diverse organisaties zoals Handel Anders!, Platform Aarde Boer Consument, Voedsel Anders NL en Werkgroep Voedselrechtvaardigheid. Hij schreef onder andere ‘Wereldvoedsel – Pleidooi voor rechtvaardige en ecologische voedselvoorziening’.

Klarien Klingen studeerde Internationaal land- en waterbeheer aan de Wageningen Universiteit, maar raakte met haar geweten in conflict. Na als vrijwilliger op boerderijen te hebben gewerkt besloot ze, tot verbazing van haar omgeving, om boer te worden. Ze volgde de biologisch-dynamische opleiding op de Warmonderhof en liep op diverse boerderijen stage. Sinds 2019 leidt ze met een compagnon tuinderij De Wilde

Peen. Ook zet ze zich als activiste in bij Toekomstboeren en de Federatie van Agro-ecologische Boeren.

VOEDSEL BIEDT KANSSEN VOOR VERBINDING EN ONTMOETING

Maak landbouw niet alleen natuurinclusief, maar weer maatschappij-inclusief

Boeren willen gezien en gewaardeerd worden, maar door de vele tussenpartijen is hun werk onzichtbaar geworden. Produceer je voedsel weer lokaal, dan krijg je plekken waar mensen zich kunnen verbinden met hun voedsel, met anderen en met boeren. Onderzoeker Jan Hassink en tuinder Michel Pauluis werken op hun eigen manier aan het herstellen van verbindingen.

Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn we goed geworden in een zo efficiënt mogelijke landbouw, tegen een zo laag mogelijke prijs. Dat klinkt goed, maar nu blijkt volgens onderzoeker Jan Hassink van Wageningen University dat we daarmee alle andere waarden die samenhangen met voedselproductie hebben genegeerd.

Daar zien we nu de keerzijde van, meent hij. “We moeten voedselproductie weer verbinden met gezonde voeding, de natuur, biodiversiteit, gemeenschappen, de regionale

economie. Alles hangt samen.” De vraag is hoe we voedselproductie weer lokaal kunnen maken. Want niet alleen biedt lokale voedselproductie weer kansen voor ambachtelijk werk zoals bakkers en slaggers, maar ook voor waardering en zingeving bij boeren. “Als je de boeren kent die je eten produceren, dan wil je daar ook iets voor doen.”

VERGETEN GROENTE, VERGETEN BURGERS

Wat er op dit moment vooral aan schort, is te weinig verbeelding. Hassink: “We lijken niet meer te weten dat het anders kan. Burgers worden behandeld als consumenten, niet als burger.” Tuinder Michel Pauluis van CSA-tuinderij Ús Hôf biedt in zijn zelfoogsttuin mensen de kans om weer een band te krijgen met hun eten. “Een supermarkt verleidt ons om zoveel mogelijk te kopen, maar een gemiddelde klant wil eigenlijk zo snel mogelijk die winkel uit. Dat staat haaks op hoe ik gewend ben met eten om te gaan. Ik kom van ver beneden de rivieren. Daar is eten een feestje, de maaltijd een moment van rust, ontspanning, bij elkaar komen, genieten... Dat begint al bij de bereiding, en hier op Ús Hôf bij de teelt en de oogst.”

Hoe meer smaak, hoe beter, vindt hij: “Voedzaam en lekker valt vaak samen in de natuur. Als iets geen mooie smaak of

aroma heeft, dan wordt eten niet meer dan calorieën naar binnen schuiven.” Leden van zijn CSA-tuinderij leren gedurende het hele jaar andere soorten seizoensgroente waarderen. “Mensen ontdekken weer wat meiraapjes zijn, wat het verschil is tussen zomer- en winterpostelein, dat er meerdere soorten radijsjes en worteltjes bestaan, allemaal met een eigen smaak. Veel groenten zijn we vergeten, omdat ze niet lang mooi blijven gedurende het hele traject tot aan de schappen van de supermarkt, maar supervers zijn ze superlekker.”

“Een gemeenschap kan ontstaan als je er de omstandigheden voor creëert.”

Dat mensen hun eten zelf oogsten, vindt Pauluis dus belangrijk. “Weet wat je eet, waar het vandaan komt, wat je in je lichaam stopt. Hoe korter de tijd tussen grond en mond, des te meer smaak- en voedingsstoffen behouden blijven. Leerlingen van de koksopleiding worden om die reden hiernaartoe gestuurd door hun docenten.” Zijn leden ervaren ook dat voedsel niet altijd hetzelfde smaakt of dezelfde vorm heeft, zoals in de supermarkt. “Als je hier het land op komt, dan kun je zien wat het land produceert, hoe de weersinvloeden inwerken op de groei en kun je zien wat achterloopt of voor. Dan snap je dat dat de smaak bepaalt.”

ECHTE VERBINDING MAKEN

Niet alleen leveren landbouwbedrijven voedsel, ze kunnen ook helpen om eenzaamheid te verminderen. Misschien wel

meer dan bestaande initiatieven, denkt Hassink: “Zo had je de Week van de Eenzaamheid, wie wil dáár nou naartoe?” Hij ziet meer in gemeenschapsboerderijen of wijkinitiatieven. “Rondom een boerderij kun je van alles organiseren.

“Onze systemen zijn zo ingericht dat we ontzettend afhankelijk zijn. Als de stroom uitvalt, zijn alle varkens dood

En als je in de wijk meewerkt aan een groenproject waar je graag heen gaat, dan werk je ook aan sociale contacten en gemeenschappen.”

Echte verbinding maken is alleen meer dan ‘vaker langsgaan bij de boer’, denkt Pauluis. “Het zit zoveel dieper. Het heeft met de mentaliteit te maken. We willen zo veel mogelijk, zo snel mogelijk. Hebzucht en leegtes vullen met dingen kopen. Terwijl je eigenlijk met heel weinig ook veel plezier kunt hebben.” Niet voor niks dus dat mensen vaak als vrijwilliger op zijn tuinderij aankloppen na een burn-out. “Het leven gaat steeds sneller, mensen hebben steeds minder tijd, maar het kan ook anders.”

“Hoe leuk is het als mensen de rust en de tijd nemen om de verbinding met elkaar te maken, met de natuur, de omgeving. Als een boer zegt: kom kijken, kom proeven, help mee.” Zelf doet Pauluis mee aan een project rondom Participatory Guarantee System (PGS). “Het is een alternatief voor een keurmerk van een certificeringsinstantie, een dialoog met de gemeenschap die je aan je wilt binden. We nodigen men-

sen uit om bijvoorbeeld met ons in gesprek te gaan over wat agro-ecologie is, hoe we dat als consument en producent samen uitdragen en leven, en hoe het in de toekomst nog beter kan.” Hiermee zorgt hij voor vruchtbare grond voor verbinding. “Een gemeenschap kan ontstaan als je er de omstandigheden voor creëert.”

REGIONALE VOEDSELPRODUCTIE ZICHTBAARDER MAKEN

Hassink denkt niet dat het mondiale systeem zal verdwijnen, maar ziet regionale voedselproductie als een volwaardige tak, die ons meer weerbaar maakt in tijden van mondiale spanningen. “Onze systemen zijn zo ingericht dat we ontzettend afhankelijk zijn. Als de stroom bijvoorbeeld uitvalt, dan zijn alle varkens dood. Met regionale productie kunnen we terugvallen op eigen voorzieningen.”

Het goede nieuws is: die nieuwe werkelijkheid bestaat al. Hassink kent plekken waar ze al integraal werken aan een inclusief, gezond en duurzaam systeem. De volgende stap is om deze verder te ontwikkelen. “We zijn bezig met ‘wevers’, mensen die initiatieven met elkaar verbinden en daarmee meer zichtbaarheid creëren. Naast deze horizontale verbindingen, leggen ze ook de verticale link met beleid en partijen als gezondheids- en natuurorganisaties.”

Iedereen heeft een rol

Als onderzoeker kijkt Hassink wat er nodig is om mensen verder te brengen en probeert daarin bij te dragen. Hij roept anderen op om ook hun rol te pakken: “Kijk hoe jij een ver-

schil kan maken. Kun je plekken waar het al goed gaat versterken? Wat is jouw rol in het systeem, als boer, burger, consument, inkoper of beleidsmaker?”

Het belangrijkste is volgens Hassink dat boeren en burgers weer regie krijgen. “Boeren kunnen zelf de prijs bepalen, en waar producten heengaan. Burgers hebben invloed op welk voedsel er is, en weten hoe hun keuzes doorwerken op de omgeving en biodiversiteit. Daarmee maken we vanzelf betere keuzes.” Pauluis verwoordt het zo: “Ik wil dat er weer een verhaal komt, een verbinding. Ik wil weer een maatschappij-inclusieve landbouw.”

Jan Hassink is onderzoeker bij Wageningen University & Research. Hij studeerde sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en promoveerde aan de Landbouw- universiteit Wageningen. Hij is een pionier op het gebied van zorglandbouw en heeft veel onderzoek gedaan naar de effecten van groene zorg op de gezondheid en het welzijn van mensen.

Michel Pauluis is tuinder en eigenaar van CSA-tuinderij Ús Hôf. Hij studeerde aan de Warmonderhof en heeft zich gespecialiseerd in biologisch-dynamische landbouw. Op zijn tuinderij verbouwt hij groenten voor zo’n 350 gezinnen. Hij is ervan overtuigd dat het werken in de natuur een positieve invloed heeft op de gezondheid en het welzijn van mensen.

BESTRIJDINGSMIDDELEN MAKEN MEER KAPOT DAN JE LIEF IS

Van gezondheidsklachten tot verlies van biodiversiteit – waarom we de werkelijke kosten van chemische middelen niet zien

Een landbouwsysteem zonder bestrijdingsmiddelen, waar boeren samenwerken met de natuur. Dat klinkt in de oren van veel boeren misschien niet realistisch. Maar doorgaan met het gebruik van chemische middelen zoals we nu doen, is dat sowieso niet. Twee experts – Violette Geissen, hoogleraar aan Wageningen University, en Mees Visser, een doorgewinterde biologische boer – laten zien dat doorgaan met gif geen optie is, en dat het ook anders kan.

Violette Geissen is al jaren betrokken bij onderzoek naar de gevolgen van bestrijdingsmiddelen. Als projectleider van het Europese SPRINT-project, gefinancierd door de Europese Commissie, bestudeert ze de effecten van bestrijdingsmiddelen op de gezondheid van mensen, dieren en het milieu. Volgens Geissen is het gebruik van deze middelen in de landbouw een problematiek die vaak onderschat

wordt. “Boeren denken vaak dat ze veilig bezig zijn, omdat de middelen goedgekeurd zijn door de overheid.”

Er zijn momenteel veel groepen bezig met de regelgeving voor de pesticiden, ze passen de toelating aan of vernieuwen deze. Boeren gebruiken vaak meerdere pesticiden tegelijkertijd of achter elkaar in het groeiseizoen, wat kan leiden tot onvoorspelbare, schadelijke effecten. “We hebben het vaak over de effecten van een enkel middel, maar de werkelijkheid is dat boeren soms wel twintig verschillende middelen gebruiken. En effecten van die combinaties zijn nog niet goed onderzocht.”

De effecten van pesticiden op het milieu zijn eveneens zorgwekkend. Geissen wijst op de verspreiding van glyfosaat in natuurgebieden, ver van landbouwgrond. “Het blijft niet alleen op het veld. Het hecht zich aan stofdeeltjes, komt in de lucht, het water, het huisstof en zelfs in ons voedsel.” Dit is niet alleen een probleem voor de biodiversiteit, maar ook voor de gezondheid van omwonenden, legt ze uit. “Door de intensieve export van landbouwproducten is de economische winst groot maar de ‘trade-offs’ blijven in ons land,” zegt Geissen.

DE AARDE VOEDEN

Mees Visser, biologische boer uit de Hoeksche Waard, heeft zijn eigen ervaringen met chemische bestrijdingsmiddelen en de overgang naar biologische landbouw.

“We hebben het vaak over de effecten van een enkel middel, maar de werkelijkheid is dat boeren soms wel twintig verschillende middelen gebruiken.

Hij groeide op met het idee dat het gebruik van bestrijdingsmiddelen vanzelfsprekend is. “Daar ben ik later anders naar gaan kijken,” vertelt hij. In zijn beginjaren als boer gebruikte hij kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen. “Ik had hoofdpijn als ik van de trekker afstapte. En ik dacht: als dit voor mij niet goed is, dan is het dat voor de natuur zeker niet.”

Op zijn 25ste maakte Visser de keuze om zijn bedrijf om te schakelen naar biologische landbouw. Het idee van het ‘bestrijden’ van de natuur vond hij niet langer logisch. “Het idee dat je de aarde kon verbeteren met kunstmest en chemie – dat is niet alleen onwaar, het is gevaarlijk,” aldus Visser. “We zijn de aarde gaan uithongeren in plaats van voeden.”

Zijn boerderij, Landzicht, is nu een model van biodynamische en biologische landbouw. “Ik teel aardappelen, kolen, bonen, erwten, sla, snijbiet en spelt. En de ziektedruk is verwaarloosbaar – dat komt door de biodiversiteit die we hier hebben.” Mees Visser gebruikt geen bestrijdingsmid-

delen of kunstmest meer en vertrouwt op de kracht van de natuur om zijn gewassen gezond te houden. “Luizen? Die worden opgegeten door lieveheersbeestjes in de hagen.”

UITDAGENDE OVERSTAP

De omschakeling naar biologische landbouw is voor Mees Visser en zijn collega's een belangrijk thema. Hoewel hij optimistisch is over de voordelen van biologische landbouw, erkent hij dat de overstap niet zonder uitdagingen is. “Sommige boeren willen wel veranderen, maar ze zitten vast in een systeem. Ze vinden geen afzet voor hun producten, en de gangbare landbouw blijft te goedkoop, omdat de schade niet wordt meegerekend,” zegt Visser.

“Ik werk samen met de natuur. Dat is zinvoller. Mooier. En ik voel me beter.

Violette Geissen benadrukt ook de rol van de consument in het bevorderen van een duurzamer landbouwsysteem. “Consumenten moeten zich bewust worden van de impact van hun keuzes,” zegt ze. “Biologisch voedsel wordt vaak als duur gezien, maar het is belangrijk om te begrijpen dat de verborgen kosten van conventionele landbouw enorm zijn. Gezondheidskosten, milieuvervuiling en de impact op de biodiversiteit worden vaak niet meegerekend in de prijs van het voedsel.”

Geissen pleit voor een breder bewustzijn van de verborgen kosten van conventioneel voedsel. “We moeten stop-

pen met de gedachte dat goedkoop voedsel het beste is. Goedkoop voedsel heeft vaak verborgen kosten, zowel voor onze gezondheid als voor het milieu.”

GEZONDE TOEKOMST

Zowel Geissen als Visser zijn optimistisch over de toekomst, ondanks de obstakels die moeten worden overwonnen. Geissen is ervan overtuigd dat we klaar zijn om een duurzamere landbouw te realiseren. Hiervoor zijn politieke steun en economische hulp onontbeerlijk. “We hebben de juiste kennis, de juiste technologieën en de juiste praktijken,” zegt ze. “Wat we nu nodig hebben, is politieke steun om boeren te helpen de omslag te maken.”

Mees Visser is het daarmee eens. “Ik voel me gelukkiger dan ooit sinds ik de chemie achter me liet,” zegt hij. “Het is zinvoller, mooier, en ik voel me beter. Als ik verhalen hoor over Parkinson, dan denk ik: dat komt in elk geval niet door mij. Niet meer spuiten, geen gif – dat is zoveel waard.”

De toekomst van de landbouw lijkt, volgens Geissen en Visser, in samenwerking met de natuur te liggen. “Boeren kunnen gewoon kiezen,” zegt Visser. “Het is niet makkelijk, maar het kan. En het is de moeite waard. Als we samen met de natuur werken, kunnen we een gezondere toekomst voor ons allemaal creëren.”

Violette Geissen is hoogleraar Bodemfysica en Landbeheer aan Wageningen University & Research. Ze leidt het Europese SPRINT-project dat de effecten van bestrijdingsmiddelen op de gezondheid van mensen, dieren en het milieu onderzoekt. Ze studeerde en promoveerde aan de Universiteit van Trier in Duitsland en heeft uitgebreide ervaring in bodem- en wateronderzoek in Europa, Azië en Latijns-Amerika.

Mees Visser is biologische boer en eigenaar van Landzicht, een biodynamische boerderij in de Hoeksche Waard. Hij schakelde op zijn 25ste over van gangbare naar biologische landbouw. Op zijn bedrijf teelt hij diverse gewassen, waaronder aardappelen, kolen, bonen, erwten, sla, snijbiet en spelt. Hij werkt zonder bestrijdingsmiddelen of kunstmest en vertrouwt op de kracht van de natuur om zijn gewassen gezond te houden.

BOEREN, BOMEN EN BIODIVERSITEIT: DE TERUGKEER VAN LEVEND LAND

Herstel de connectie van boeren en burgers met voedsel en smaak

Eigenlijk draait boeren pas sinds de Tweede Wereldoorlog om hoge opbrengsten, winst en de natuur 'eronder houden'. Kan het anders? Zeker, daar zijn landbouwfilosoof Michiel Korthals en boomkweker Jade Koop van overtuigd. Als het aan Korthals ligt, herstellen we onze connectie met de natuur. Koop helpt boeren hun bedrijf robuuster te maken met agroforestry.

HERSTEL DE CONNECTIE MET DE NATUUR

"Het gebeurt wel eens dat een varkensboer me belt. 'Jade, er hangen nu appels aan de bomen, wanneer kan ik die plukken?'" Ook voor boeren is agroforestry - de combinatie van akkerbouw of veeteelt met bomen - soms nog een beetje wennen, merkt Jade Koop. Al zijn de reacties overwegend positief. "Zo gauw er blad aan de bomen komt, vergroent het land voor hun ogen. Boeren zien weer vogels en insecten.

Langslopende mensen blijven staan om te kijken naar het mooie landschap en dat levert leuke gesprekken op."

Koop is eigenaar van Jade Reforestry. Ze kweekt fruit- en notenbomen, bessenstruiken en ondersteunende planten die ze samen met boeren plant op hun land of erf. Hiermee kunnen boeren hun inkomsten diversifiëren, zoals ze dat noemt. "Als akkerbouwer ben je dan niet afhankelijk van drie of vier gewassen. Met agroforestry heb je een hoger rendement. Niet alleen in pure winst, maar je maakt je bedrijf robuuster voor klimaatverandering, gebruikt de krachten van de natuur en maakt het landschap aantrekkelijker", legt Koop uit. "Valt een jaar tegen door klimaatverandering, dan heb je nog noten of fruit. In combinatie met een boerderijwinkel kan je dan al een redelijk assortiment aanbieden."

SHIFTING BASELINE SYNDROME

Dit idee waarbij boeren verschillende soorten gewassen combineren is niet nieuw. "Op de wereld leven er zeker drie miljard mensen die hun voedsel winnen zonder tussenkomst van de agro-industrie", vertelt landbouwfilosoof Michiel Korthals. Hij deed onderzoek in Oeganda en Ghana en stuitte daar op een voedselbos. "Het zag eruit als een rom-

melig bosje, maar er groeide van alles dat je kan eten." Veel voedselbosbouwers in Nederland leren hiervan. "Hoe meer verschillende soorten bij elkaar staan, hoe beter ze groeien."

Vanuit zijn achtergrond in de filosofie weet Korthals: niet alleen het materiële doet ertoe, ook het sociale.

“Als we dieper gaan graven, dan ziet een boer ineens wat daar allemaal leeft.

In Nederland is de landbouw in de afgelopen decennia helemaal los komen te staan van de natuur, maar ook van de mensen die aan tafel zitten. En we lijken het niet eens te merken. Korthals spreekt van een Shifting Baseline Syndrome, waarbij de natuur langzaam achteruitgaat, maar we het niet eens merken. "Onze verwachtingen van de natuur zijn zó laag geworden. We zijn al blij als er alleen maar raaigras staat."

ONBEKEND TERREIN

Toch zijn boeren niet blind voor de achteruitgang van de natuur, merkt Koop. "Toen ze jong waren, of toen hun pa nog boerde, waren er nog veel meer vogels en dieren. Ze voelen zich verantwoordelijk om de natuur te verbeteren." Korthals merkt deze verschuiving ook op: "Er is meer aandacht voor biodiversiteit, voor inheemse planten. Al valt er nog veel te leren over hoe bijvoorbeeld elke bij zijn eigen nectarplant heeft. En dat de een uitsterft zonder de ander. We realiseren ons nog niet hoe verstrengeld de natuur is."

Het zou helpen als er meer aandacht is in het onderwijs voor de aarde en de natuur, meent Korthals. "Juist kinderen zijn vaak nieuwsgierig. Ze leven zich in in beestjes, vragen zich af wat ze aan het doen zijn." Maar ook voor oudere leerlingen valt er nog genoeg te leren. "Toen ik aan de HAS studeerde, was agroforestry nog onbekend terrein", herinnert Koop zich. "Je leerde er meer over spuiten dan over de bodem gezond houden. De docenten begrepen niet zo goed waar ik mee bezig was; ik heb een mager zesje gekregen voor mijn onderzoeksrapport over agroforestry."

BANDEN HERSTELLEN

Koop heeft zelf ook koeien, schapen, varkens en kippen tussen haar bomen lopen. Omdat ze agroforestry zelf ook in de praktijk toepast, legt ze makkelijk de verbinding, wat helpt om samen met de boer te leren. "Ik ben expert in agroforestry, maar de boer heeft kennis van zijn bedrijfsvoering en praktische inzichten. Je maakt het echt samen." Voor boeren valt er genoeg te ontdekken op hun eigen land.

“Er is soms maar een klein duwtje nodig, en dan komt het allemaal weer op.

"Een koeienboer bijvoorbeeld, die is alleen maar bezig met de bovenste tien centimeter van zijn bodem. Maar als we dieper gaan graven, dan ziet hij ineens wat daar allemaal leeft. Daar wordt iedereen blij van."

Er zijn ontelbare manieren om de connectie tussen boer,

natuur en burger weer te herstellen, meent Korthals. “Het is nog maar vijftig jaar geleden dat mensen nog wisten hoe ze moesten moestuinieren; dat kunnen we weer leren. Mensen kunnen weer leren koken, met elkaar maaltijden delen. Boerderijen kunnen publieke ruimtes zijn waar mensen samenkomen, kookcursussen worden georganiseerd en mensen meehelpen.”

Voedselbossen zijn hier een mooi middel in, merkt ook Koop. Anders dan bij agroforestry kunnen ze niet gecombineerd worden met veeteelt of eenjarige gewassen, en daarom nu geen agrarisch verdienmodel, vindt ze. De verdiensten zitten meer in cursussen geven of bijeenkomsten. “Maar ze zijn ideaal rondom stedelijke gebieden. Burgers kunnen makkelijk betrokken worden, er is een stukje educatie, natuurontwikkeling en beleving.”

KLEIN DUWTJE

Om de omschakeling te maken naar een meer biodiverse landbouw waarbij de connectie tussen boer, burger en natuur wordt gelegd, is hulp van overheden - provinciaal en gemeentelijk - erg welkom. Nu levert beginnen met agroforestry nog wel eens een financiële hobbel: “Het is een investering. Een boom heeft een paar jaar nodig voordat hij iets gaat opleveren en die tijd moet een boer kunnen overbruggen.” In verschillende regio's in Nederland worden dit soort initiatieven al ondersteund en zijn er subsidies. “Het vergt ook een andere bedrijfsvoering, kennis en kunde”, weet Koop. “De boer moet er wel echt voor gaan.”

Korthals ziet het positief in. Hij merkt dat veel mensen zich bekommeren om de natuur en hun voedsel. En verschillende provincies zetten zich al in voor een landbouw waar natuur, burgers en boeren weer samenkomen: “Er is soms maar een klein duwtje nodig, en dan komt het allemaal weer op.”

Michiel Korthals is emeritus hoogleraar Toegepaste Filosofie aan Wageningen University. Hij studeerde filosofie in Amsterdam en promoveerde op het werk van de Duitse filosoof Jürgen Habermas. Hij heeft zich gespecialiseerd in voedslethiek en landbouwfilosofie. Hij schreef diverse boeken, waaronder ‘Goed eten: filosofie van voeding en landbouw’ en ‘Voor het eten: filosofie en ethiek van voeding en landbouw’.

Jade Koop is eigenaar van Jade Reforestry, een bedrijf dat zich richt op agroforestry. Ze studeerde aan de HAS Hogeschool en specialiseerde zich in duurzame landbouwsystemen. Ze kweekt fruit- en notenbomen, bessenstruiken en ondersteunende planten die ze samen met boeren plant op hun land of erf. Hiermee helpt ze boeren om hun inkomsten te diversifiëren en hun bedrijf robuuster te maken voor klimaatverandering.

EEN BETER KLIMAAT BEGINT BIJ BIODIVERSITEIT

Wie werkt aan biodiversiteit en bodemgezondheid draagt bij aan een duurzame toekomst

Klimaatverandering krijgt veel aandacht, maar de biodiversiteitscrisis is minstens zo urgent. Ecoloog Ignas Heitkönig en biologische boer Sil Oostendorp bewijzen dat aandacht voor de natuur én praktische oplossingen hand in hand kunnen gaan. “We kunnen het tij keren, als we echt anders gaan denken en doen.”

Een gezonde bodem, robuuste ecosystemen, een verbonden samenleving: biodiversiteit is geen luxe, maar pure noodzaak. Toch raakt de natuur wereldwijd steeds verder in de verdrukking. Ecoloog Ignas Heitkönig en biologisch boer Sil Oostendorp zetten zich elk op hun eigen manier hiervoor in.

“Heel veel mensen onderschatten hoe ernstig het verlies van biodiversiteit is,” zegt Ignas Heitkönig. Als Docent van het Jaar 2023 (Wageningen Universiteit) en medeoprichter van de Future For Nature Academy inspireert hij jongeren om natuur niet

alleen te waarderen, maar ook actief te beschermen. “Nog maar vier procent van het gewicht van alle zoogdieren op aarde is wild. De rest is vernietigd en vervangen door een veelvoud van mensen, landbouwhuisdieren en onze gezelschapsdieren. Onze veestapel beslaat zelfs 60% van de totale biomassa op aarde. Dat laat zien hoe uit balans we zijn geraakt.”

Heitkönig legt uit hoe biodiversiteit onlosmakelijk verbonden is met klimaatverandering. Het beschermen van de natuur is niet alleen een kwestie van het behoud van soorten, maar ook een manier om ons klimaat te stabiliseren. “Vrijwel alles wat je doet om biodiversiteit te beschermen, is ook goed voor het klimaat: betere bodems, meer koolstofopslag, gezondere ecosystemen,” legt hij uit. Zijn visie is duidelijk: als we natuurlijke processen leidend laten zijn in plaats van kunstmatig te sturen, kunnen we zowel de aarde als onszelf gezond houden.

Heitkönig pleit voor een radicale verandering in de landbouw, weg van intensieve veeteelt en terug naar kringlopen en diversiteit. “We kunnen onze bevolking voeden zonder de grootste exporteur van vlees te zijn. Dit zorgt voor minder landgebruik, minder ontbossing, meer ruimte voor natuur,” zegt hij. Dit vereist echter een paradigmaver-

schuiving, een heel andere denkwijze, in hoe we over voedselproductie denken.

REGENERATIEVE BENADERING VAN DE BODEM

De term regeneratief wordt inmiddels gebruikt door verschillende branches in de agro-industrie waardoor de betekenis is verwaterd. Maar wat boer Sil ermee bedoelt, is heel helder. Op zijn biologische boerderij van 10 hectare laat Sil Oostendorp zien hoe landbouw op een andere manier kan. “Een gezonde bodem is de basis van alles,” zegt Oostendorp, die al sinds 2012 werkt met vier werkpaarden in plaats van zware tractoren. Omdat hij graag met paarden werkt, maar ook omdat zij helpen de bodem luchtig en levend te houden. Iets wat cruciaal is voor gezonde gewassen en een vitale natuur.

“**Bescherm de natuur alsof het je kinderen zijn**

Oostendorps aanpak verschilt radicaal van de traditionele landbouwmethoden die vaak zwaar leunen op chemische meststoffen en kunstmatige systemen. “Wat we echt missen in de landbouw, is zuurstof in de bodem,” legt hij uit. Volgens Oostendorp moeten boeren begrijpen wat een plant écht nodig heeft — zuurstof, koolstof en zonlicht — in plaats van kunstmest.

Oostendorp werkt met eenvoudige maar effectieve technieken, zoals het meten van de brixwaarde van planten, wat aangeeft hoeveel suiker een plant produceert. “Hoe hoger de brixwaarde, hoe gezonder de plant,” meent hij.

“Net als bij mensen betekent dit dat de plant dan een sterkere afweer heeft tegen ziektes. En ze zijn ook smaakvoller,” vertelt hij.

GEZONDE BODEMS, MEER BIODIVERSITEIT

De bodemgezondheid staat centraal in de filosofie van Sil Oostendorp. Zijn werkpaarden spelen daarbij een cruciale rol. Waar een tractor met lange sporen de bodem samperst en zuurstof uit de grond haalt, zorgt de hoef van een paard voor een lichtere afdruk die de bodem rondom kan herstellen. Dit verschil is merkbaar, niet alleen voor de gewassen, maar ook voor de biodiversiteit op het land. “Ik beheer 5 procent van het Esgrondgebied hier in Drenthe. Onderzoek op mijn land laat zien dat maar liefst 38 procent van de regionaal voorkomende vogelsoorten zich thuisvoelt op dit kleine stukje grond,” vertelt hij trots.

“**Een gezonde bodem is de basis van alles**

Oostendorp kiest ervoor om niet in conflict te gaan met conventionele boeren. Zijn benadering is er één van samenwerking, niet van verzet. “Ik probeer gangbare boeren niet te overtuigen om biologisch te worden, maar om gifvrij te gaan werken,” zegt hij. Hij gelooft dat de verandering niet van bovenaf kan komen, maar van binnenuit, door boeren en consumenten bewust te maken van de impact van hun keuzes.

SAMENWERKEN MET DE NATUUR

Zowel Ignas Heitkönig als Sil Oostendorp benadrukken het belang van betrokkenheid bij de natuur. Heitkönig roept jongeren op om hun liefde voor de natuur om te zetten in actie, en Oostendorp moedigt consumenten aan om meer verbinding te zoeken met de producten die ze kopen.

“Eten is de basis van gezondheid,” zegt Sil, en dat begint met het begrijpen van waar je voedsel vandaan komt. Hij levert niet alleen groen ten aan 350 gezinnen via een zelf-oogsttuin, markt en boerderijwinkel, maar creëert een directe relatie tussen boer en consument, waarbij klanten actief betrokken worden bij het proces. “Als mensen zien hoe hun eten groeit, waarderen ze het meer,” zegt hij.

Heitkönig en Oostendorp zijn het erover eens dat de toekomst van de landbouw en biodiversiteit niet ligt in exploitatie van het land, maar in samenwerking met land en natuur. Beiden tonen dat verandering mogelijk is, of je nu lesgeeft aan jongeren, op de barricades staat voor de natuur, of je handen in de aarde steekt om een regeneratief landbouwsysteem te creëren.

DE KRACHT VAN KLEINE ACTIES

“Het is niet altijd makkelijk om het verschil te maken,” zegt Heitkönig. “Maar elke keer dat je iemand in je buurt vertelt over wat je doet, plant je een zaadje.” Dit is de hoopvolle boodschap die zowel hij als Sil Oostendorp verspreiden. In een tijd waarin de wereld geconfronteerd wordt met de

gevolgen van zowel klimaatverandering als biodiversiteitsverlies, is de oplossing misschien wel eenvoudiger dan we denken: door met kleine, maar betekenisvolle acties het grote verschil te maken.

Ignas Heitkönig is universitair docent Wildlife Ecology and Conservation aan Wageningen University & Research. Hij werd in 2023 verkozen tot Docent van het Jaar. Hij is medeoprichter van de Future For Nature Academy, een platform dat jongeren inspireert om zich in te zetten voor natuurbescherming. Zijn onderzoek richt zich op de interactie tussen wilde dieren en hun leefomgeving, met bijzondere aandacht voor biodiversiteit.

Sil Oostendorp is biologisch boer en werkt sinds 2012 met werkpaarden in plaats van zware tractoren. Op zijn biologische boerderij van 10 hectare in Drenthe past hij regeneratieve landbouwmethoden toe. Hij levert groenten aan 350 gezinnen via een zelfoogsttuin, markt en boerderijwinkel. Zijn aanpak is gericht op het verbeteren van de bodemgezondheid en het stimuleren van biodiversiteit, wat resulteert in gezondere gewassen en een vitale natuur.

VERTRAGING EN INTIMIDATIE HOUDEN NEDERLAND OP SLOT

De industriële landbouw is een veelkoppig monster dat vraagt om een systeemtransitie

Op dit moment is het lastig om als boer je kop boven het maaiveld uit te steken. Wie vooroploopt in duurzaamheid of andere vormen van landbouw verkent, ligt al gauw buiten de groep, beseft emeritus-hoogleraar Jan Douwe van der Ploeg. Bio-teler René van der Aarde ervaart dit aan den lijve: “In mijn omgeving vinden ze me maar moeilijk”. Na alle mooie verhalen over hoe het anders kan, deze week aandacht voor hobbels die voorkomen bij een transitie. Een invalshoek die toch ook belicht moet worden.

Het stikstofprobleem is een veelkoppig monster, weet emeritus-hoogleraar Jan Douwe van der Ploeg. Hij publiceerde in 2023 het boek *Gesloten wegen stikstof* waarin hij laat zien hoe falend landbouwbeleid en Wageningse theorieën hebben gezorgd voor een megacrisis.

“Onze landbouw vervuult ons drinkwater, slurpt fossiele

energie, bedreigt onze gezondheid met fijnstof, en ga zo maar door.”

Dit betekent dat de landbouw op de schop moet, stelt Van der Ploeg. “Óf je zorgt dat er een andere vorm van landbouw komt in Nederland, óf landbouw verdwijnt uit Nederland.” Het ‘stoer ogende’ deel van de landbouw - dat van high tech, steeds maar groeien met externe input - dat zit al zo lang in een crisis, meent hij. “Dit zal niet lang meer vol te houden zijn. Het gaat imploderen.”

GOED GEDRAG WORDT AFGESTRAFT

Het goede nieuws is: een transitie naar een aantrekkelijke landbouw is goed mogelijk, zonder al te veel ‘ongelukken’. Al heeft Van der Ploeg maar weinig vertrouwen in de politiek op dit moment. “We zouden onze handen uit de mouwen moeten steken, maar in plaats daarvan is er zoveel passiviteit. ‘Laten we kijken wat de BBB voor elkaar krijgt’, lijkt menig boer te denken. Zelfs belangenvereniging LTO Nederland speelt dit spel van vertragen, uitstellen en opschuiven.”

Boeren hebben volgens hem in de afgelopen jaren geleerd: goed gedrag vandaag, is morgen een strop om je nek. “Denk aan het moment waarop het melkquotum

werd afgeschaft. Omdat sommige boeren toen heel sterk gingen uitbreiden en de fosfaatgrens werd overschreden, moesten álle boeren een percentage van hun melkproductie inleveren. Óók wie niet had uitgebreid. Dat zette veel kwaad bloed.” Mensen bedenken zich dus wel tien keer, veronderstelt Van der Ploeg. “Je zou zelfs kunnen denken: laat ik maar zo veel mogelijk stikstof de lucht in kachelen, want als er beperkingen komen, dan kan ik daar makkelijker aan voldoen.”

Als boeren stikstof proberen te verlágen, dan wordt hen dat bovendien door collega’s niet in dank afgenomen. Vooral niet als je dat zichtbaar maakt. Van der Ploeg hoort steeds meer verhalen over hoe mensen geïntimideerd worden: “Het gaat van kwaad tot erger.

“***Óf je zorgt dat er een andere vorm van landbouw komt in Nederland, óf landbouw verdwijnt uit Nederland***”

Mensen die hen negeren of toeteren in het voorbijgaan, tot langsgaan en bedreigen. Partijen als Agractie en Farmers Defence Force zitten er bovenop om het mensen op hun brood te geven.”

SOCIAAL ISOLEMENT

Biologisch fruitteler René van der Aarde kan hier helaas over meepraten: “Je mag biologisch boer zijn, zolang je niemand tot last bent en je mond houdt.” In het West-Friese Hem besloot hij na een aantal jaren uitstel in 2020 de

boel om te gooien en zijn boomgaard biologisch te gaan beheren. Hierbij moest hij zichzelf volledig opnieuw uitvinden, ervaarde hij. “Alles wat ik wist, kon over de schutting. Hoe je moet spuiten, doet er niet meer toe. Je kijkt heel anders naar snoei en groei en zit veel meer op preventie van ziekte.” Maar het is gelukt, hij heeft een gezond bedrijf.

Wel ging hij anders kijken naar de burens. Hij zag hoe bestrijdingsmiddelen in de sloot terecht kwamen en zwerfafval rond rommelde. “Ik wil mijn fruit schoonhouden, maar ik kan het oppervlaktewater niet gebruiken om te beregenen. Er komen dan allemaal middelen op die er niet op mogen komen. Dan bel ik het Hoogheemraadschap op, en wordt de buurman boos.”

Het liefst heeft hij natuurlijk goed contact met de burens. “Je wil allebei mooie producten, en je doet dit in samenspraak. Maar een aantal boeren wil groeien ten koste van alles om hen heen. Het moet allemaal maar kunnen.” Dit heeft er wel eens toe geleid dat een loonwerker weigerde voor hem te werken: “Hij hoorde dat ik moeilijk deed.”

Van der Aarde ervaart biologisch zijn op dit soort momenten als een sociaal isolement. “Ook in de gangbare hoek zijn er mensen die hun best doen, maar die onder druk worden gezet om erbij te horen.” Zijn collega’s lijken te denken dat biologisch boeren niet goed kan gaan. “Dat ik bijvoorbeeld alleen maar kan boeren met subsidies, of omdat ik een rijke vrouw zou hebben. Of dat je een grote

boomgaard niet biologisch kan maken. Zó veel weerstand wordt er opgeworpen, terwijl omschakelen heus wel kan.”

ZUINIGE BOEREN

Volgens Van der Ploeg zijn er wel manieren om Nederland weer van het slot te halen. Hij haalt het principe aan van ‘zuinige boeren’: “Wanneer je agro-ecologisch boert, zonder producten van elders, weinig of geen kunstmest, krachtvoer en pesticiden, dan zorgt dat voor weinig milieudruk.

“Zo veel weerstand wordt er opgeworpen, terwijl omschakelen heus wel kan

Dit is vele malen schoner dan intensief boeren.” Dat we in Nederland efficiënt en dus schoon zouden boeren, is volgens Van der Ploeg aantoonbaar onjuist. “Dat is al zo vaak aangetoond. We rekenen alleen de milieudruk in ons land uit per kilo gewicht. Maar om deze hoge productie te halen importeren we veel veevoer en kunstmest, en dat wordt elders geproduceerd met een hoge milieudruk. Tel je dit bij elkaar op, dan zijn we zeer vervuilend.”

Intensief boeren leidt op deze manier altijd tot problemen, ook als je ‘zonering’ toe zou passen. Volgens deze Wageningse theorie zouden natuur en landbouw van elkaar gescheiden worden, zodat er meer ruimte is voor natuur. Dat zorgt echter nog steeds voor een enorme toename van vervuiling door stikstof en kunstmest. “Als iedereen zuinig zou boeren, dan zou het vraagstuk er totaal anders

uitzien. Veel minder ernstig en beter te beheersen. Boeren zijn te veel afgeweken van dit pad.”

KRITISCHE ONDERSTROOM

Om bij ‘zuinig boeren’ te komen moet er echter nog wel wat gebeuren. René van der Aarde is het gelukt om de omschakeling te maken, maar dat ging – of gaat – niet zonder slag of stoot. “Er was niemand die zei: goed plan, moet je doen.” Hij heeft nu hetzelfde inkomen als dat hij hiervoor had, maar dat vergde heel wat kennis van zaken. “De bank leent je geen geld, zelfs geen kleine bedragen. Pas als je over miljoenen praat, dan ben je een interessante partij.” Bovendien was zijn bodem nog niet in staat om de boom te voeden en kreeg zijn oogst een klap toen hij stopte met kunstmest. “Uiteindelijk krijg je de balans wel terug, maar ik heb daarvoor wel drie, vier jaar lesgeld betaald.”

Waar hij wel vertrouwen in heeft, is de onderstroom. “Grote agrariërs denken te weten wat mensen willen, maar spreken ze nooit. Wanneer ik klanten uitnodig op mijn bedrijf dan hebben we het over PFAS in kippeneieren en bestrijdingsmiddelen in huisstof. Consumenten stellen steeds meer vragen bij hun eten.” Van der Ploeg is heel voorzichtig optimistisch. “Als ik terugkijk naar kritische groepen uit de jaren 60 en 70, dan hebben die wel degelijk een enorm goede invloed gehad. Ik denk dat de kritische groepen van nu ook een stempel kunnen gaan drukken op de landbouw die gaat komen.”

Jan Douwe van der Ploeg is emeritus-hoogleraar rurale sociologie aan Wageningen University & Research en gast-hoogleraar in Beijing. Hij schreef onder meer Gesloten wegens stikstof, waarin hij het landbouwbeleid onder de loep neemt.

Van der Ploeg pleit voor duurzame, regionaal ingebedde landbouw en meer autonomie voor boeren binnen een rechtvaardig voedselsysteem.

René van der Aarde is biologisch fruitte-ler in het West-Friese Hem en de vijfde generatie op zijn familiebedrijf. Hij teelt peren en appels op 6 hectare en zet in op ecologisch evenwicht, gezond bodemleven en biodiversiteit. Zijn overstap naar biologische teelt komt voort uit zorg voor de leefomgeving van hemzelf en zijn kinderen.

DE NEDERLANDSE CULTUUR VOEDEN, NIET ZAKKEN VULLEN

We mogen trots zijn op onze boeren, maar niet waarom je denkt

Zonder Nederlandse boer, genoeg voer, aldus hoogleraar Pablo Tittone. “Nederland levert slechts 0,2 procent van de wereldwijde graanproductie.” Toch is er alle reden om trots te zijn op onze boeren, vindt voormalig ‘melksommelier’ Bas de Groot: “Ze maken unieke producten.” Maar weten boeren dat zelf eigenlijk wel?

“Er kwam op een boerenfestival een keer een melkveehouder naar me toe, helemaal boos. Hij vond dat ik een grapje van zuivel maakte”, herinnert Bas de Groot zich. Zo’n tien jaar geleden maakte de tuinder furore als ‘melksommelier’ en reisde hiermee de wereld over, tot Korea aan toe. “Deze boer zei tegen mij: Doe niet zo raar, melk is gewoon melk.” De Groot was een moment totaal overrompeld. “Toen dacht ik: dit is precies het probleem. Als een boer zelf al vindt dat zijn product niet bijzonder is, waarom zouden

zijn klanten dat dan anders zien?”

Zelf is De Groot al sinds zijn achtste bezeten van rauwe melk. “Tijdens vakanties hielp ik een boer met melken. Dan proefde ik de melk, en die smaakte eigenlijk elke dag anders.” Zijn fascinatie ging jarenlang in de ijskast, totdat hij de kans kreeg om als zelfbenoemd melksommelier aan de slag te gaan. “Ik heb van een wijnsommelier geleerd hoe je kunt proeven, hoe je een product kunt waarderen, wat voor taal je daarvoor gebruikt.”

UNIEK STREEKPRODUCT

Bij melk herkent hij net als bij wijn het ‘terroir’. Dit woord is afkomstig van het Franse woord voor land (terre) en laat zien dat een product het resultaat is van een bepaalde bodem, klimaat en locatie. “Als tuinder wist ik dat planten zich anders gedragen op andere grond. Een rodekool van zandgrond in september is een beetje zacht. Terwijl een rodekool van de klei later in het jaar, daar kun je iemands kop mee ingooien.”

Op diezelfde manier produceert elke koe een uniek product, meent De Groot. Al lijken veel boeren zich dat niet te realiseren en hun klanten al helemaal niet. “Veel boeren hebben de melk van hun eigen boerderij nog nooit ge-

proefd”, ontdekte De Groot tijdens proeverijen die hij organiseerde. Melk wordt opgehaald en gemengd. “Hoe kunnen we zo ooit ervaren dat onze melk een van de meest unieke landbouwproducten is ter wereld. Met zoveel smaaktonen, zoveel kwetsbaarheid, de smaak verandert waar je bij staat.”

NEDERLAND EXPORTLAND

Als het aan De Groot ligt, stappen we uit de ratrace van meer en grootschaliger, en richten we ons meer op de waardering van het product. Toch lijken veel boeren op dit moment vooral bezig met een zo groot mogelijke opbrengst per hectare. Maar dat gaat niet zo goed als we denken. “Nederlandse boeren denken dat ze de wereld voeden”, merkt hoogleraar Duurzame Landbouw Pablo Tittonell.

“**Melk heeft zoveel smaaktonen, zoveel kwetsbaarheid, de smaak verandert waar je bij staat**

“Maar alle cijfers die dat moeten bewijzen, zijn gewoon lucht, ‘fake news’.”

Als je namelijk echt wil weten wie de wereld voedt, dan moet je kijken naar granen, legt Tittonell uit. “Het Wereldvoedselprogramma van de Verenigde Naties kiest granen om te kijken wie de wereld voedt, omdat ze voor tachtig procent de kilocalorieën vertegenwoordigen die we eten, in de vorm van rijst of brood, of via een dier.”

Op deze manier uitgerekend is de bijdrage van Nederland niet zo groot: slechts 0,2 procent. “Er is berekend dat we de tweede landbouwexporteur zouden zijn, maar dat zegt niks over voeding. Dat is gemeten in geld, niet in kilocalorieën. Daar zijn veel bloemen bij, en producten die niet eens in Nederland worden geproduceerd.”

HONGER KOMT NIET DOOR TE WEINIG ETEN

Volgens het Wereldvoedselprogramma wordt er op dit moment genoeg voeding gemaakt om de hele wereld te voeden. Honger is vooral een armoedeprobleem, en of mensen toegang hebben tot voedsel. “Er zijn landen waar veel voedsel wordt geproduceerd en mensen toch honger hebben.” Het probleem is volgens Tittonell dat eten een commercieel product is. “Waarom zou een commercieel bedrijf zijn voedsel naar afgelegen landelijke gebieden in Malawi brengen als daar geen geld is om het te kopen? De markt gaat honger niet oplossen.”

Willen we als Nederlanders helpen het wereldvoedselprobleem op te lossen, dan hoeven we niet méér voedsel te maken of te exporteren. We zouden hen beter kunnen helpen met kennis en middelen, aldus Tittonell. Hij neemt als voorbeeld Afrikaanse landen in de Sub-Sahara die maar een ton voedsel per hectare produceren, maar waar de economie voor zeventig procent leunt op deze productie. In vergelijking, in Nederland is landbouw slechts goed voor 2 procent van ons Bruto Nationaal Product. “Als je zorgt dat deze landen hun opbrengst kunnen verdubbe-

len, dan help je ze daar economisch enorm mee vooruit. Het maakt ze bovendien minder kwetsbaar voor wereldproblematiek. Zo gaf de oorlog in Oekraïne veel problemen in de Afrikaanse voedselvoorziening.”

#TROTSPONDEBOER

In eigen land hebben we grote opbrengsten, maar die komen met grote problemen. “Het is momenteel moeilijk om te praten over positieve uitkomsten. De politieke ontwikkelingen van de laatste tijd hebben ons weer een aantal jaar teruggebracht”, stelt Tittonell. Denk aan het stikstofoverschot, milieuvervuiling, biodiversiteitscrisis, maar ook economische en sociale problemen.

“*Er is berekend dat we de tweede landbouwexporteur zouden zijn, maar dat zegt niks over voeding*”

Zo zijn er op dit moment nog maar de helft zoveel boeren als in 2001, en treedt de vergrijzing in. “Farmers are not happy. Ze willen verder, zitten in de schulden, hebben geen opvolgers.”

Volgens Tittonell zijn we te gehecht aan oude systemen. “We moeten vooruit, niet achteruit. High tech kan erg duurzaam zijn. Kassen waren altijd niet-duurzaam, maar tegenwoordig kunnen ze draaien op geothermie en werken zonder chemicaliën, omdat ze een gesloten systeem hebben. We hebben nano-sensoren om te ontdekken of een plant ziek is, nog voor hij ziek wordt. Een robot kan die plant verwijderen. Ook weten we meer van dieren, zodat

je ze niet hoeft over te doseren.” Er moet een nieuw model komen, denkt hij. “We hebben al genoeg voorbeelden van hoe het anders kan.”

De Groot ondervindt aan den lijve hoe weerbarstig de praktijk is voor agro-ecologische boeren. “Zojuist heb ik afscheid genomen van mijn tuindersbestaan en al mijn spullen weggebracht.” Na de zoveelste zoektocht naar nieuw land besloot hij het hele vergunningentrajec niet meer aan te gaan. “Zoeken naar grond waar je mag telen, is een heel gedoe. Voor je het weet ben je drie jaar verder. Als ik wil boeren, dan wil ik een constructie waarbij ik niet hoeft op te draaien voor alle risico’s.”

WAAR GAAT GEMEENSCHAPSGELD HEEN?

Tijd om eens kritisch te kijken naar onze subsidies, vindt Tittonell. “Op dit moment wordt vaak gedacht: biologisch is niet rendabel. Maar de waarheid is dat biologische en gangbare landbouw onder het huidige beleid en grondprijzen allebei niet rendabel zijn.” De maatschappij zou dus moeten mogen kiezen waarvoor we subsidies inzetten. “Wil je betalen voor vervuiling van stikstof of pesticiden? Of voor het beschermen van de gezondheid, natuur en boeren?”

Als het aan De Groot ligt, gaan we onze landbouw weer als verbinder en onderdeel van onze cultuur zien. “In het Engels heet het niet voor niets ‘agri-culture’. Landbouw heeft invloed op ons landschap, op onze cultuur. Dat de grutto

de nationale vogel is, dat komt door hoe we onze landbouw hebben ingericht.”

Zorgen voor ons land komt volgens hem dan ook met een gezamenlijke verantwoordelijkheid. “Mensen besteden die zorg uit aan de boer. Maar dan kan het niet zo zijn dat de boer alle risico’s moet dragen wanneer een oogst tegenvalt.” Er is weinig nodig om nieuwe boeren de kans te geven om duurzaam te produceren. “We gaan gewoon beginnen. Neem barrières weg. Geef het geld gewoon aan de boeren die het anders willen aanpakken, en dan was het gisteren al gebeurd.”

Pablo Tittone is een vooraanstaand agronoom en professor in agro-ecologie. Hij is gespecialiseerd in de integratie van ecologie en landbouw om duurzame productiesystemen te bevorderen.

Tittone werkt als hoogleraar aan Rijksuniversiteit Groningen en heeft internationaal onderzoek geleid naar veerkrachtige landbouwpraktijken in diverse ecosystemen en klimaatomstandigheden.

Bas de Groot is een bevoegen voedselwerker, docent, bekend als melksommelier en voormalig CSA-tuinder. Hij onderzoekt smaak, landschap en landbouw met filosofische diepgang. Zijn werk verbindt boeren, consumenten en de bodem.

Met een scherp zintuig en een liefde voor ambacht laat hij

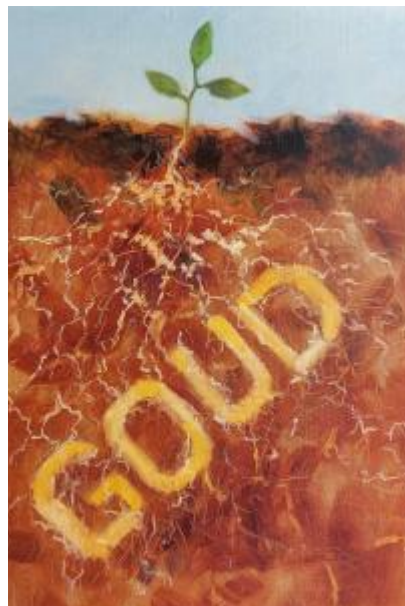
zien hoe proeven ons wereldbeeld kan verrijken.

DE TOEKOMST LIGT IN EEN LEVENDE BODEM

Wetenschappers en boeren zoeken samen naar manieren om ondergrondse biodiversiteit te verbeteren

Bodemtransplantaties, terug naar de potstal of misschien juist helemaal weg van dierlijke mest? Wetenschappers en boeren zoeken naar de heilige graal voor een gezonde bodem. Onderzoeker Rosa Boone ontwikkelt een 'elektronische neus' om verandering in de bodem op te sporen. Veehouder Marco van Liere wil laten zien dat er meer is dan dierlijke mest alleen, zoals groenbemesters of klavers.

In de weilanden van agro-ecologisch veehouder Marco van Liere eten de koeien wat de pot schaft. Hij vindt diversiteit belangrijk en zaait daarom mengsels met grassen, kruiden en klavers. Zelfs kropbaar, een gewas dat goed tegen droogte kan. "Dat moet je niet zaaien, zeiden mijn vader en grootvader. Dat is half wild gras, dat vreten ze niet." Maar zijn koeien eten het gewoon. "Ze praten ook niet met koeien van de burens om te vragen wat zij eten, dat scheelt", grapt hij.

In 2020 deed hij een cursus regeneratieve landbouw. Van Liere: "Regeneratief is bijna een besmet woord tegenwoordig. Sommige multinationals gebruiken het als greenwashing, om te zeggen dat ze zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen gebruiken. Ik bedoel het in de goede zin van het woord: zonder kunstmest en bestrijdingsmiddelen, kijken naar de bodem en die verbeteren."

BENEDENGRONDSE BIODIVERSITEIT

Biologisch boerde hij al veel langer, maar langzaam begon hij toch te twijfelen: "Kan ik nog verbeteren? Is mijn bodem toch achteruit aan het kachelen? Wat doe ik om de bodem van nieuwe percelen weerbaarder te maken?" Op de cursus leerde hij over het bodemleven: '90 procent van het bodemleven leeft direct bij de wortel van de plant'. En hoe je een gezond bodemleven kan herkennen: 'als er zand aan de wortels hangt, dan is dat een positief teken'.

Ook onderzoeker Rosa Boone bekijkt regelmatig het bodemleven. Ze wil met haar promotie-onderzoek boeren helpen om benedengrondse biodiversiteit te stimuleren en te herkennen. Ze werkt samen met collega's uit allerlei verschillende vakgebieden en een aantal boeren in het Living Lab Ooijpolder. Samen onderzoeken ze hoe ze biodi-

versiteit in het gebied kunnen verbeteren, maar brengen ook in kaart hoe het gesprek hierover gevoerd kan worden en wat (financiële) voorwaarden zijn voor boeren om om te schakelen.

NATUURHERSTEL REDT BIODIVERSITEIT NIET

Op het eerste oog lijkt de biodiversiteit in de Ooijpolder prima in orde. “Dertig jaar geleden zijn boeren hier al begonnen met landschapselementen terugbrengen in het boerenland.

“***Hoe kunnen we productie stabiel houden, én biodiversiteit en bodemleven stimuleren?***

Zelf beheren ze bijvoorbeeld een struweel, haag of houtwal en dat maakt hen enthousiast over de biodiversiteit rondom hun erf.” Toch wijzen verschillende onderzoeken erop dat het aantal insecten flink blijft afnemen. “Daarom wilden we ook kijken hoe boeren hun akker- en graslanden op een andere manier kunnen beheren. Met minder pesticiden en kunstmest.”

Door minder of geen kunstmest te gebruiken stimuleer je het bodemleven om zelf nutriënten vrij te maken, legt Boone uit. “Er leven miljoenen soorten onder de grond: aaltjes, mijten, regenwormen, maar ook schimmels en bacteriën. We weten dat deze een drijvende kracht zijn en verantwoordelijk voor het vrijmaken van nutriënten uit dierlijke mest. Je voedt de bodem en daarmee de plant.”

Met kunstmest sla je die stap over en voed je heel gericht de plant. Dit leidde tot grotere opbrengsten van graslanden, maar had ook grote nadelen: “Doordat je geen organische stof (in de vorm van dierlijke mest, red.) meer toevoegt, kan het ook niet worden vastgelegd als koolstof. Dit heeft invloed op de biodiversiteit, en de bodem verliest zijn sponswerking.” De keuze lijkt nu dus: wil je een gezonde bodem óf een hoge opbrengst? Als het aan Boone ligt, zoeken we een tussenweg: “Hoe krijgen we een zo hoog mogelijke productie, zonder de biodiversiteit te verliezen?”

ELEKTRONISCHE NEUS

Maar wat is nou een goede bodem? “Dat is eigenlijk overal anders”, meent Boone. “We hebben in totaal drie living labs. Ook nog in Ablasserdam, bij melkveehouders op veen, en in de bollenstreek. Het is dan heel lastig om te bepalen wat precies een gezonde bodem is.” Om boeren toch wat houvast te geven is ze bezig met een ‘elektronische neus’, met dit apparaatje kun je aan de hand van geuren bepalen of er al iets begint te veranderen in de bodem.

Zo’n neus kan best van pas komen, denkt Van Liere. Ook hij ruikt aan de bodem, maar het blijft natuurlijk subjectief. “Als je bijvoorbeeld groenbemesters fermenteert, dan ga je na tien dagen ruiken of het lekker ruikt. Ruikt het muffig, dan moet je nog even wachten. Maar bij welke geur is het redelijk, of goed?” Gelukkig heeft hij nog meer zintuigen:

“Ik kijk of de grond kruimelig is en wat de kleur is, en of je soepel een schep erin kan steken.”

EXPERIMENTEREN EN PROBEREN

Om beter te begrijpen wat een goede bodem is, moeten we dus veel experimenteren en proberen.

Veeboer Van Liere is er op zijn 90 hectare flink mee bezig. Zo worstelde hij met het vraagstuk ‘ploegen of niet ploegen’. “Op mijn cursus heb ik geleerd dat je groenbesters kan laten fermenteren door ze heel ondiep in te werken. Dan hoeft je niet te ploegen. Het eerste jaar had ik niet de juiste werktuigen. Het tweede jaar wel en toen ging het eigenlijk best goed, maar het jaar daarop weer helemaal niet. Het jaar daarna heb ik na heel veel twijfelen toch weer de ploeg gepakt en geploegd zoals ik gewend was. Dat werkte toen weer goed.”

“***Als er zand aan de wortels hangt, dan is dat een positief teken***”

Toch is hij er nog steeds van overtuigd dat ploegen niet goed is voor de grond. Al vraagt hij zich af of zijn zandgrond misschien anders is dan de voorbeelden van kleigrond uit zijn cursus. “Het moet niet dogmatisch worden, het is ook weer niet de bedoeling dat je je vastzet en je bedrijf failliet laat gaan.” Ook Boone werkt graag met kleine groepjes waarin ze experimenteren en proberen. “Dat werkt veel stimulerender dan wetten vanuit de overheid.”

BODEMINOCULATIE

De oplossing? Boone denkt dat dit kan zitten in meer organische stof in de bodem brengen, of het bodemleven stimuleren via bodeminoculatie. Het ene betekent dat je het bodemleven kunt voeden door organisch materiaal op het land te brengen, zoals compost of plantenresten. Bij het andere ga je de bodem bewust ‘enten’ met een specifiek bodemleven met bepaalde eigenschappen. Dit enten — bodeminoculatie — staat nog in de kinderschoenen en moet verder worden onderzocht. “Maar in natuurlijke systemen heeft een experiment al wel laten zien dat je hiermee een bodemgemeenschap kan sturen.”

Ook Van Liere ziet wel wat in meer organische stof in de bodem stoppen. Zo droomde hij ooit over de terugkeer naar de potstal, maar daarvan is hij toch teruggekomen. “Er moet per koe tien kilo stro per dag in zo’n potstal. Waar halen we al dat stro vandaan?” Om te stoppen met slepen van materialen en grondstoffen over de hele wereld, denkt hij dat er een andere benadering nodig is. “Laat compost, mest en stro dáár waar het ontstaan is. Want als we stro halen uit Frankrijk, dan komen ze daar misschien tekort. Maak het liever hier met ons eigen vee en met planten, in plaats van het met behulp van fossiele energie uit andere landen te halen. Ik zou graag bewijzen dat dit kan.”

Rosa Boone is promovendus aan de Radboud Universiteit en onderzoekt hoe landbouw en biodiversiteit samen kunnen gaan, met focus op bodemgezondheid. Na haar studie Aardwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam werkt ze in de Ooijpolder aan projecten zoals bodeminoculatie en een 'elektronische neus' die bodemactiviteit meet via gas-sen.

Marco van Liere is agro-ecologisch melkveehouder op de Aalsthoeve in Esbeek, waar zijn familie al ruim een eeuw boert. Sinds 1993 werkt hij biologisch met circa 90 Fleckvieh-koeien, waarbij hij biodiversiteit, bodemgezondheid en dierenwelzijn centraal stelt. Hij is actief binnen de agro-ecologische beweging en deelt zijn kennis op conferenties zoals die van Toekomstboeren.

HEBBEN WE WEL DE JUISTE MENSEN AAN TAFEL?

Echte verandering komt vanuit mensen, én wordt mogelijk gemaakt door beleid

Eerlijk beleid vraagt om meer inclusie en gelijkwaardigheid. Om meer bottom-up initiatieven, meer experimenteren en vrouwen aan het roer, gesteund door kaders die van bovenaf komen. Onderzoeker Jessica Duncan en akkerbouwer Hero Havenga de Boer zijn elk op hun eigen manier bezig met zo'n samenwerking.

“De wetenschap is duidelijk: een voedseltransitie is noodzakelijk”, steekt onderzoeker Jessica Duncan meteen van wal. “Maar we besteden nog te weinig aandacht aan de politieke dimensie ervan: wie er wint, wie er verliest, en hoe verschillende waarden daarin meewegen. Voor een rechtvaardige transitie is veel meer onderzoek én actie nodig.” Duncan praat ongelooflijk snel, alsof ze voortdurend voelt dat we tijd aan het verliezen zijn.

Niet dat ze precies wil

voorkauwen hoe het verder moet. “Ik denk dat we voorzichtig moeten zijn en geen eenduidige oplossing moeten presenteren.” Natuurlijk zijn er principes die goed zijn voor de biodiversiteit of voor het inkomen van een boer. Maar liever benadert Duncan onze voedselvoorziening vanuit een meer holistische visie die inclusief is. “Ik denk dat we een stap terug moeten doen en echt even moeten kijken wat nu het beleid is rondom eten, welke beleidsterreinen en welke mensen er nu worden geraakt door dit beleid en hoe je zorgt dat iedereen's belangen goed worden behartigd.”

VOEDSELRADEN

Een inspirerend voorbeeld hiervan vindt ze de zogeheten voedselraden, ofwel Food Policy Councils (FPC). Een perfecte afspiegeling van de samenleving zijn ze niet: “ook hier vind je vooral witte mensen uit de middenklasse”, maar ze zijn een manier om veel verschillende mensen samen te laten werken aan een eerlijker voedselbeleid. “Ze houden zich bijvoorbeeld bezig met reclame rondom scholen, groene ruimten in de wijk, wetgeving rondom voedselverspilling of het delen van eten in de gemeente.”

Juist om het speelveld gelijk te maken moet je het soms

bewust ongelijk maken; door dominante stemmen te temperen en gemarginaliseerde groepen actief ruimte te geven. “In Bristol kozen ze er bij de start van hun beweging bewust voor om supermarkten niet uit te nodigen voor een gesprek, omdat zij veel politieke invloed hadden. Terwijl andere steden ervoor kiezen om hen juist wel uit te nodigen, omdat zij echte impact kunnen maken.” Het blijft zoeken en aftasten.

BOTTOM-UP

Echte impact maken van onderop, dat wilde ook programmamanager ruimte en economie Hero Havenga de Poel. Rond zijn veertigste schoolde hij zich om van ambtenaar tot landbouwer en nam als enige geschikte, overgebleven telg het bedrijf van zijn ouders over. “Het kon op twee manieren goed gaan. Vind ik het leuk, dan heb ik een leuk leven. Als ik het niet blijk te kunnen, dan hoef ik geen spijt te hebben dat ik de verkeerde keuze maakte.” Deze pragmatische manier van denken typeert de Groninger. “Ik heb de voeten in klei én de kop in klei. Want met de kop in de wolken, dan droom je alleen maar.”

Wat hem drijft, is om producten te maken die voldoen aan de vier B's. “Wat ik teel moet in balans zijn, het moet goed zijn voor de boer, bodem, bakker en buik.” Ondertussen heeft Havenga de Poel zich gespecialiseerd in de teelt van hoogwaardige biologische baktarwe. “De bakker kan hier brood mee bakken zonder toevoegingen, met een goed eiwitgehalte. Hij heeft maar vier ingrediënten nodig om

een brood te bakken.” Om een geschikt ras te vinden deed hij veel onderzoek naar nieuwe rassen en populaties. “Ze moeten op alle b's een vinkje geven.”

KORTE KETEN

Havenga de Poel is een van de weinig akkerbouwers die levert in de korte keten. “We hebben zelf geen winkel, maar schonen onze tarwes zelf, pellen de spelt en laten het malen bij onze molen Joeswert, die uitsluitend voor ons maalt. Een unieke samenwerking met Molenstichting Winsum. Dit verkoop ik dan bij verwerkers.” Dit zorgt voor echt contact, én directe feedback op zijn producten. Iets wat je als gangbare akkerbouwer niet hoort wanneer je producten worden opgehaald door een coöperatie. “Dan kom ik bij de plaatselijke bakker en die zegt dan: hee, het meel was eerder wat hoekiger, maar deze is lekker zacht. Dan blijkt dat de molensteen net gebild is. Dat krijg ik dan direct terug. Ik vind het prachtig om met hen mooie producten te ontwikkelen.”

RUIMTE OM TE EXPERIMENTEREN

Net als Duncan ziet ook Havenga de Poel niet zoveel in oplossingen voorkauwen. Liever zet hij in op meer samenwerken en leren van elkaar. “Vaak worden gangbaar en bio tegen elkaar opgezet, het is veel te zwart-wit. Je bent met z'n allen boer. Ik kan veel dingen van een gangbaar boer leren en andersom. Dat gesprek moeten we blijven voeren.” Jammer is wel dat er maar weinig

ruimte is om te experimenteren met vergroening in je bedrijf. “Een boer heeft elk jaar maar één kans om het goed te doen. Als ik mijn product niet op tijd in de grond heb, of ik maak een fout met eggen, dan maak ik alles stuk.”

“***Je bent met z'n allen boer. Ik kan veel dingen van een gangbaar boer leren en andersom***

Graag zou hij zien dat er vanuit de overheid meer werd gedaan om boeren experimenteerruimte te gunnen. “Begeleid boeren die echt willen, om stappen te zetten. Sommige boeren steken hun nek boven het maaiveld uit en maken kosten die ze niet vergoed krijgen. Wanneer je zorgt dat ze niet zelf het risico hoeven te lopen en de opgedane kennis voor iedereen beschikbaar is, dan leert iedereen daarvan.”

Ook Duncan ziet een wisselwerking, tussen enerzijds van onderop zorgen dat er een maatschappelijke beweging komt, waarbij iedereen's belangen worden meegenomen en stem wordt gehoord. En anderzijds een top-down-aanpak die zorgt dat er structurele ondersteuning is hierbij. “Mensen raken uitgeput als de beweging alleen maar bottom-up is, en ze niet genoeg reactie krijgen.”

MEER VROUWEN ALS BOER

Agro-ecologische landbouw kan een geschikte vorm zijn waarbij zowel boeren van elkaar kunnen leren en samenwerken, en de lokale bevolking meer betrokken is

bij de productie van hun voedsel. Hierbij heeft Duncan nog een belangrijke kanttekening. “Agro-ecologie is alleen maar mogelijk met feminisme”, benadrukt ze. Hoewel we in Nederland denken dat we het prima voor elkaar hebben, speelt genderongelijkheid ook bij boeren een flinke rol, blijkt uit haar onderzoek.

Duncan: “Vrouwen zijn erg ondervertegenwoordigd onder boeren, ze hebben niet dezelfde toegang tot erfgoed, geld, training en contacten als mannen. Ook boeren ze vaak kleinschaliger en meer divers en dat maakt dat ze minder subsidies krijgen. Daarnaast hebben ze ook nog zorgtaken.” De populaire tv-serie Boer zoekt vrouw is volgens haar typerend hiervoor. “De titel van de show laat al zien dat we denken dat vrouwen vooral via het huwelijk het boerenleven inrollen. We zijn deeply genderblind.” En dit is een probleem, vooral omdat we in de toekomst veel meer boeren nodig gaan hebben. “We hebben beleid nodig dat zorgt dat vrouwen toegang hebben tot het vak.”

MACHTSVERHOUDINGEN

Kortom: meer gelijkheid en inclusie zijn nodig voor de transitie. De grootste barrière die de transitie tegenhoudt, is volgens Duncan dan ook een asymmetrie van macht.

“***Bedrijven hebben disproportioneel veel invloed en geen enkele motivatie voor radicale verandering.***

Er is weinig politieke wil. “Er komen moeilijke tijden aan, maar degenen die daar het meest aan hebben

bijgedragen, gaan daar het minst van merken.” Dit heeft ook gezorgd voor veel ‘roll backs’ in beleid, merkt Duncan. De Europese Unie had een plan voor de landbouw in de Farm to Fork-strategie, maar die is grotendeels afgezwakt en uitgesteld.

Ze vergelijkt het huidige beleid met een bord spaghetti: “het is moeilijk om het te ontwarren.” Maar: dat betekent niet dat we het niet moeten proberen. Volgens Duncan worden we te veel afgeleid. ‘Bread and circus to the people’, noemt ze het huidige politieke klimaat. “Het is niet zo vreemd dat mensen het gevoel hebben dat ze er niet meer tegen kunnen of overweldigd zijn. Maar de wetenschap is helder en ook wij burgers zijn niet zo gepolariseerd als we denken. We hebben een verplichting om te blijven duwen en uit te dagen.”

Jessica Duncan is onderzoeker op het gebied van voedselbeleid, duurzame landbouw en voedselsoevereiniteit. Ze is universitair hoofddocent aan de Wageningen University & Research, waar ze werkt binnen de vakgroep Rural Sociology.

Haar werk richt zich op de sociale en politieke dimensies van voedselproductie en voedselsystemen, met speciale aandacht voor inclusieve beleidsvorming, agro-ecologie en participatieve governance.

Hero Havenga de Poel is een biologisch akkerbouwer uit Kloosterburen, Groningen. Samen met zijn familie runt hij Landgoud, waar hij biologische aardappelen, uien, mosterd en granen zoals spelt, emmer en Lennox teelt.

Daarnaast produceert hij lokale producten zoals mosterd, pasta en risotto. Hij teelt biologische baktarwe op bakkwaliteit, die hij zelf laat malen en afzet bij bakkers in heel Nederland.

DE LOBBY ACHTER HET LANDBOUWBELEID

Slimme frames maken industriebelangen salonfähig

Wie achter de misleidende frames over landbouw schuilgaat? Volgens lobby-onderzoeker Nina Holland is dat geen mysterie: het zijn grote agrobedrijven en hun lobbyorganisaties die met miljoenenbudgetten, misleidende wetenschap en invloedrijke netwerken beogen de Europese politiek te sturen. Terwijl de boerenprotesten de headlines halen, trekken zij aan de touwtjes. “Hun agenda is rampzalig voor gezondheid, milieu én boeren.”

Nina Holland werkt al meer dan twintig jaar bij onderzoeksorganisatie Corporate Europe Observatory, waar ze onderzoekt hoe multinationals via lobby de Europese besluitvorming beïnvloeden. Haar focus ligt op de agro-industrie en pesticidenbedrijven.

“De afgelopen vijf jaar zagen we eindelijk voorstellen voor beleid dat onze gezondheid en natuur beter moest be-

schermen, en dat de landbouw op een duurzamer spoor zou brengen.”

“Zodra de Green Deal en het plan om pesticidengebruik te halveren op tafel lagen, ging de tegenaanval van de industrie van start.

De lobby tegen dit beleid kwam vooral uit de hoek van CropLife Europe, de sectorfederatie van pesticiden- en biotechbedrijven, waar onder andere Bayer, Syngenta, Corteva en BASF lid van zijn. Volgens Holland zetten zij alles op alles om de EU-verordeningen rond pesticiden te ondermijnen. “Ze gebruikten oorlogstaal: als we nu reduceren, komt de voedselzekerheid in gevaar. Dat klopt niet, maar angst werkt goed.”

WETENSCHAP ALS WAPEN

Een van de krachtigste wapens van de lobby is het inzetten van wetenschappelijke instellingen voor hun narratief. “We zagen hoe een private tak van Wageningen University een rapport opstelde in opdracht van CropLife EU, waarin stond dat minder pesticidengebruik tot directe opbrengstverliezen zouden leiden. Dat is logisch als je een systeem volledig op pesticiden hebt ingericht. Maar je moet dan ook kijken naar de alternatieven die je in plaats daar-

van kunt stimuleren: gemengde teelt, bodembeheer, agro-ecologie. Die werden totaal niet meegenomen.”

Ook de negatieve gevolgen van pesticiden – op drinkwater, biodiversiteit en volksgezondheid – blijven buiten beeld. “De maatschappelijke kosten van pesticiden werden niet meegenomen in die onderzoeken. Terwijl landbouw met minder chemische input op lange termijn juist voordeliger is voor mens en planeet.”

PUBLIEKE ACTIES EN PUBLIEKE SCHADE

In 2024 voerde Nina samen met collega's en Foodwatch een opvallende actie uit. “We zijn naar het kantoor van CropLife EU gegaan en hebben gezegd: jullie hebben miljarden schade veroorzaakt aan de volksgezondheid. We komen de rekening brengen, als een incassobureau.” Een video van de actie werd breed gedeeld. “Dat is de boodschap: deze industrie brengt schade toe en weet het ook. Maar ze blijven zich groen voordoen.”

De tactieken zijn geraffineerd: bedrijven hernoemen zichzelf (“van European Crop Protection Association naar CropLife”) en zeggen de Green Deal te steunen, terwijl ze die ondertussen systematisch saboteren. “Ze huren lobbyfirma's in, organiseren ontbijtsessies met Europarlementariërs, schrijven mee aan amendementen, kopen advertentieruimte in media als Politico of Euractiv, en zetten denktanks in voor ‘neutraal ogende’ debatten.”

DE BOER ALS SCHILD VOOR BEDRIJFSBELANGEN

Tegelijkertijd weten deze bedrijven hoe ze boeren kunnen inzetten om hun eigen belangen te maskeren. “Boeren zijn boos, en vaak terecht. Velen hebben een onzeker inkomen, omdat prijzen dalen en zakken. Maar de framing is misleidend: door protesten te koppelen aan het terugdraaien van milieubeleid lijkt het alsof versoepeling boeren helpt. In werkelijkheid profiteren vooral de grootste bedrijven.”

Het Europese landbouwbeleid, dat bepaalt hoe landbouwsubsidies verdeeld worden, is volgens Holland een belangrijke kern van het probleem. “Tachtig procent van de subsidies gaat naar twintig procent van de ontvangers. Hoe meer hectare je hebt, hoe meer je krijgt. Kleine agro-ecologische boeren krijgen kruimels. Die moeten zich drie keer over de kop werken en worden dan ‘alternatief’ genoemd, terwijl zij juist bijdragen aan de oplossing.”

VERWEVEN BELANGEN HOUDEN HET SYSTEEM OVER-EIND

In Brussel komen wetgevers, topambtenaren, lobbyisten en bedrijfsbestuurders elkaar continu tegen. “Er is een draaideur tussen dat deel van de landbouwlobby dat de status quo verdedigt en de politiek. Mensen uit de LTO komen vaak via partijen als het CDA of de VVD in de politiek, in het Europees parlement of nationale parlementen. Hier verdedigen ze vooral de belangen van het grootschalige

model. In Brussel heeft de Commissie vele adviesgroepen, ook voor landbouw, die gedomineerd worden door lobbyisten van bedrijven en Copa-Cogeca (de overkoepelende organisatie die op EU-niveau de belangen vertegenwoordigt van Europese landbouwers en landbouwcoöperaties, red.).”

De Green Deal had volgens Holland een kans kunnen zijn om het systeem te kantelen. “Maar de lobby van Copa-Cogeca zorgde ervoor dat het landbouwbeleid vast zat: de subsidies tot 2027 waren al verdeeld, en die waren niet in lijn met het nieuwe beleid. Dus kwam er weerstand, ook van boeren die bang waren hun inkomen te verliezen, omdat de nieuwe regels niet gepaard gingen met financiële steun om die transitie te maken. Dat is het moment waarop de lobby toeslaat.”

TEGENMACHT ORGANISEREN, DESINFORMATIE ONTMANTELEN

Toch wil Holland eindigen met een boodschap van hoop. “Opgeven is geen optie. We moeten blijven communiceren, blijven mobiliseren.

Niet alleen als marginaal geluid, maar als georganiseerde tegenmacht. We weten hoe de lobby van de agro-industrie werkt, en daarop kunnen we handelen.”

Ze pleit voor wetgeving die net als bij de tabaksindustrie een firewall optrekt tussen beleid en schadelijke industrieën. “Pesticidenbedrijven zouden niet mee aan tafel mogen

zitten als het over gezondheid of milieu gaat. Net als dat je oliemaatschappijen niet laat meebeslissen over klimaatbeleid.”

“Wetenschappers, boeren, burgers: iedereen die werkt aan een alternatief moet zichtbaar zijn en samenwerken.”

De onderstroom van mensen en bewegingen die werken aan gezonde, eerlijke landbouw groeit. “Van Fridays for Future tot agro-ecologische boeren in Via Campesina. We moeten ze steunen, beschermen tegen desinformatie, en hén een plek aan tafel geven. Níét degenen die belang hebben bij het in stand houden van een ziekmakend systeem.”

NIET VERDELEN, MAAR VERBINDEN

“We zien op dit moment hoe de regels worden afgebroken. Niet alleen op milieu, maar ook op volksgezondheid, onderwijs, zorg. Dat raakt iedereen. Daarom moeten we niet in de val trappen om ons te laten verdelen. De bedrijfslobby probeert altijd om te polariseren of de aandacht af te leiden van de echte problemen, terwijl ze intussen onze basisrechten afbreken.” De boodschap is duidelijk: het gordijn is open. Nu is het aan ons om te kiezen wie we geloven, en voor welk systeem we op willen komen.

Nina Holland is onderzoeker en campagnevoerder bij Corporate Europe Observatory (CEO), een ngo gevestigd in Brussel. Ze behaalde haar master in Milieukunde aan de Universiteit Utrecht, met een scriptie over de EU-richtlijn patenten op biotechnologische uitvindingen. Haar werk richt zich op de invloed van de agrochemische industrie op EU-beleid, met aandacht voor pesticiden, genetisch gemodificeerde organismen (GGO's) en voedselveiligheid.

